

BAJAI HONPOLGÁR

2005.március

XVI. évfolyam 3. (173.) szám

Ára: 200 Ft

A Szeremlei-Duna télen Fotó: Szarvas Pongrác

Madarászás a Pandúr-szigeten

Az elmúlt év végén hiába vártuk a havat, a fehér karácsonyt. Sőt, január elején tavaszi erdőben túráztunk a tolnai és a bajai természetbarátokkal, Pörbölytől a Rezéti Duna-parti Nyári-legelőig, majd Csertán át Dunafürdőig. A szokatlanul enyhe időjárásának köszönhetően már akkor dobolt egy-két harkály, és a Dél-Veránkán, évtizedes fészkelőhelyük felett nászrepültek a rétisasok. A túra résztvevői hosszú percekig gyönyörködtek a látványban.

Január végére mégis megjött a hó, előkerültek a szánkók, feltöltöttük a madáretetőket, és kerültünk egyet a Pandúron is, hogy megnézzük a téli erdőt. A szigeti bejárónál, a csónakok mellett, a Sugovicába bedőlt egy öreg fűz, megadta magát a decemberi viharoknak, most már jég öleli körül. Mellette két helyen elkaparva az avar, középen kis földkupac – vidra járhatott erre. A nyári gáton elindulva fekete harkályt rebentettünk fel egy száraz, fél-

betört fáról. Alatta a sok forgács, s a törzsön számos lyuk jelzi, hogy a galambnyi méretű madár gyakran keres itt ennilát. Odébb süvöltők pergetik a magot a zöldjuharon, ők bizalmasabb természetűek, közelre bevárnak. Rövid nézelődés után a gát jelzett turistaútján indultunk tovább, a Duna felé. A Kerek-tó előtt rönkből ácsolt asztal és padok, mellette tábla rövid ismeretivel az erdőben gyakran látható madarakról; kár, hogy megrongálták. Pedig az

ilyen ismeretterjesztő tablókat szívesen tanulmányozzák a kirándulók. Télen sokan etetéssel próbálják a kertjükbe szoktatni a madarakat – nem minden érdek nélkül, hiszen a ház körül a hernyókat éppúgy összeszedik, mint az erdőben. A kártevők pusztításához nem használnak vegyszert, sőt kiemelten közhasznú munkájukért egy vasat sem kérnek. Anyagias szemléletű világunkban védelmük jó „befektetés”. Emellett szépségük is vitathatatlan. Hangjuk és énekük jelzi a hajnalt, az estét, vagy a tél végét, a tavaszt.

Hazánkban a fészkelő, a vonuláskor megpihenő, illetve többnyire télen vendégeskedő madárfajok száma meghaladja a 350-et. Ebből eddig a várost körülvevő ártéri és a homoki erdőkben mintegy 230 fajt sikerült megfigyelni. Milyen madarakkal találkozhatunk Pandúr-szigeten? Kezdjük a nagyobb testűekkel, a fokozottan védettekkel!

Féltett természeti érték a *rétisas*, Európa egyik legnagyobb testű ragadozó madara. A szigeti erdőkben néhány éve fészkel egy pár. Fő táplálékát a lomhább vagy sérült vízimadarak, a víz felszínén úszó halak és a dögök jelentik. Erős, sárga csőrével a mocsári teknős páncéljával is képes megbirkózni. Kerüli az embert, fészket zavartalan erdőbe rakja, hatalmas fekete nyárfára, jó magasan lévő ágvilába. Jellemzően egy pár revírjében többet is készít. A fészkek hatalmas méretű, évek alatt kisebb kazalnyira nő. Mivel a költés februárban már megkezdődik, az arra járók akaratlannul leugrasztják fészkeről, melyben általában egy, néha két fióka nő fel.

A szigeten általában három pár *fekete gólya* fészkel. Fehér rokonával ellentétben inkább csak halat fogyaszt. Ha nem talál elég réti csikot, kis csukát, akkor beéri siklóval, békával. Fészket főleg idős kocsányos tölgyre, a törzshöz közeli, vízszintes ágvilára vagy erős oldalágra építi, a helyet legtöbbször sűrű aljnövényzetű, koros fahéjnyár erdő veszi körül. Kivételesen öt, nem ritkán négy fiókat tud felnevelni, de az átlag inkább három. A kirepülő fiókák száma feltételezések szerint az időjárással és az áradásokkal összefüggő táplálékbőségétől függ. Az emberkerülő, erdőlakó fekete gólya Gemenc méltó címermadara lehetne. Táplálkozó- és költőhelyén igen érzékeny a zavarásra, így indikátor fajnak tekinthető: ha nem csökken a fészkelő párok és a fiókák száma, akkor nincs nagy baj.

Nyírfágon pihenő fenyőrigó

Leginkább a fészkelőhelye közelében végzett fakitermelésekkel lehet elúzni egy-egy területről, de ha békén hagyják, akár tíz évig is ugyanazon a fán költ.

Ritkuló, szintén az ártéri erdőhöz és a vizekhez kötődő életmódú, vonuló ragadozó madarunk a *barna kánya*. Fészket közel a vízparthoz, magas fán, ágvilára építve találni. Víz felett keringve lehet leginkább megfigyelni: villás farkáról, az ölyvekénél hosszabb, megtört tartású szárnyáról ismerhetjük fel. Az apróbb vagy sérült halat is kedveli, de képes elfogni a kisebb madarakat, állatokat, sőt néha dögöt is fogyaszt. Táplálékát nem csak a vizekből vagy a vizek közelében szerzi be, gyakran látni az erdő és a rétek felett. *Darázsölyv* fészkelhet a Pandúr-szigeten, mert költési időben sűrűn lehet jelenlétének nyomaival találkozni: az erdei utakat járva gyakran láthatunk föld alól kikapart darászfészket.

A legtöbbször látott ragadozó madár az *egerészölyv*. Gyakran üldögél, leselkedik kerítésoszlopon vagy kering az erdő fölött. A rétek, nádasok felett vadászó, imbolygó röptű madár a barna *rétihéja*. A kertekbe is belátogató *karvaly* az énekes madarak tizedelője. A nagyobb testű *héja* csak ritkán kerül szem elé, ha rákap az erdőben megbúvó vadászház baromfiudvarára, akkor nagy

csirkepusztító lehet. Egyik évben a Pandúr-szigeten három lakott héjafészket találtunk. Ritkán lelni meg a szigeten a *kabasólyom* fészket. Nálunk nem költ, de a Sugovicán telelő, tőkés récecsapatok közé olykor bevág egy vadászó *vándorsólyom*. Ősszel és tavasszal néhány napig időzik itt a *halászsas*. A bagolyféléket leginkább a *macskabagoly*, az *erdei fülesbagoly* és a *kuvik* képviseli. A víz felett repdeső, kis hal után lebukó *jégmadarat* sokan ismerik, vízpartokon szinte mindenütt találkozni vele. A meredekebb partoldalon több helyen is költ. A gémekek közül a legnagyobb termetű a leggyakoribb: az áttelelő *szürke gém*. Az őszi madárvonulás idején látni a Sugovicán a *vörös gémet*. A vizek jellegzetes madara a többnyire nyáron látható *bakcsó*, mely éjszaka vadászó gémféle. Közismert madarunk még a hófehér, fekete lábú *kiskócsag*, a nagyobb, szintén fehér, de sárga lábú *nagykócsag* és a ritkább *selyemgém*. Mostanában a nagykócsagok egy része áttelel nálunk. Télen a Dunán és a kövezések melletti zátonyokon szembetűnő a sok *tőkés réce*. A *vetésilúd*-seregek előszere-

tettel tartózkodnak ezeken a helyeken. Más récék is előfordulnak kisebb számban, mint pl. a *kerceréce*, a *kanalas réce*, a *fütyülő réce*, a *csörgőréce*, a *barátréce*, olykor látni *nyári ludat* és a *nagy liliket*. *Kárókatonát*, *kis bukót*, *füles vöcsköt*, *dankasirályt*, *ezüst-sirályt*, *szárcsát* figyelhetünk meg meg a Duna-parton. Olykor azonban „be kell ér-nünk” *dolmányos varjúkkal*, *szajkókkal*, *cinégékkal*, *rigókkal* vagy *csuszkákkal*, ezeket majd mindenki felismeri, akinek madarászni támad kedve.

A január végi havazás meghozta a kertekbe is a madarakat. *Fenyőrigók* lepték el az ostorfákat városzerte. A kerti etetőknél a verebeken, a cinegéken kívül megjelentek az *erdei pintyek*, a *tengelicék*, a *fenyő-pintyek*, a *zöldikék*, a *meggyvágók*, a *feke-terigók* és a *balkáni gerlék*. Sok kis madárbarát leste a nemrég felállított új etetőre beszálló kosztosokat a Vöröskereszt téri óvodában, mely a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület „Madárbarát Óvoda” tábláját viseli kapujában. Reméljük, az ide járó gyerekek nem csak a madarakat tanulják meg felismerni, de felnöve majd jobban figyelnek környezetük megóvására, ahogyan ők mondják: „a teremtett világra”.

Szarvas Pongrác

Bajai arcképcsarnok

BAJAY PÉTER PÁL (1842-1931)

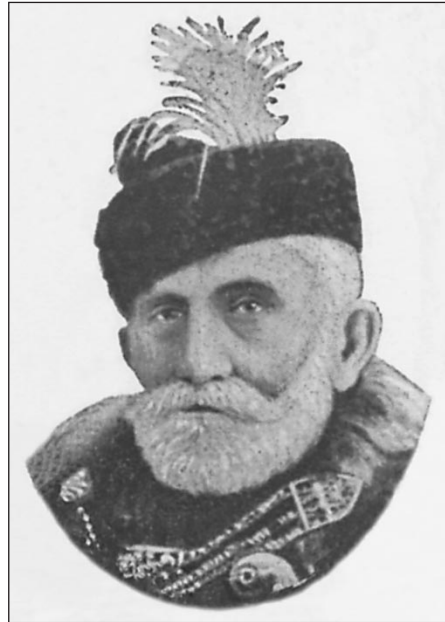
Idősebb Bajay Péter első felesége, Czuppon Mária 30 éves korában, szülés közben hunyt el. A párjavesztett férfiú két év múltán házasságot kötött Nagy Zsuzsannával. A bajai belvárosi plébánia 33/1842. folyószám alatti bejegyzése arról tanúskodik, hogy 1842. január 24-én megszületett fiúgyermekük, Bajay Péter Pál.

Még két év sem telt el az 1840. évi május elsejei nagy bajai tűzvész után, amikor világra jött, így még láthatta az iszonyatos pusztítás nyomait. Kisgyermekként – a szüleitől és felnőttektől kinyilvánított vélemények hallatán – átérezhette nemcsak a tűzvész megrendítő eseményeit, hanem a 48-as szabadságküzdelem győztes és vesztes mozzanatait is. Az élénk eszű, sokféle érdeklődésű fiúcska szellemi és erkölcsi fejlődésére nagy hatással volt édesanyja, aki sokat mesélt kisfiának történelmi emlékeinkről, főként II. Rákóczi Ferencről és nagyszerű kurucairól. Sok igazságtalanságot látott és sejtett, amelyek hatni kezdtek a gyerekekre, majd tartósan rögzítődtek emlékezetében, befolyásoló hatással voltak személyiségének formálódására. Már kiskorú gyermekként a felnőttek tisztább látásával szemlélte a valóságos tényeket.

Az akkortájt megszokott általános ígényeknek megfelelően csak az alsóbb iskolai osztályokat végezte el, de életfolyamata során hamarosan azt is felfogta, hogy a magyarok egy igazságosabb, jobb országot szándékoznak alkotni.

Tanoncként elsajátította a csizmadia szakmát, és először az ipari pályán működött. Közben folyamatosan művelte az apjától örökölt szőlőt, majd a Deák Ferenc-zsilip közelében, a Szeremlei utca 95. szám alatti házában nyitott egy kis kocsmát, ahol kimérte saját termelésű borát. A sokoldalú férfi mindemellett rendelkezett két lövönatású dereglyével is, ezeken szállított árut, nádat, káposztát stb. néha egészen Bécsig is. Foglalkozott kereskedéssel, nád- és fakitermeléssel, volt fazekas is. A bizalomra méltó férfi Baja város szolgálatában is eltöltött tíz évet, külterki határbiztosként lóháton járta a városhoz tartozó területeket, védelmezte a tanyák lakóit, a megművelt földeket, terményeket, állatokat, de ezen állása után nem fogadott el a várostól egy fillér nyugdíjat sem.

Sokoldalú, eredményes közéleti tevékenységet fejtett ki. Tagja volt, majd 1910-től parancsnoka lett az önkéntes tűzoltóság-

nak, a Tóth Kálmán Polgári Kaszinónak, ahol megszavazták örökös tiszteletbeli tagságát. Harmincnégy éves volt, amikor 1876 karácsony másnapján közmegebecsülési és bizalmi indítékok alapján először választották meg Baja város törvényhatósági bizottságának tagjává, amikor a főbíró helyett polgármester került városunk élére, és utána még legalább nyolcszor, így megszakítás nélkül haláláig tagja volt a közgyűlésnek, melynek majdnem minden ülésén ott volt. Ötvenöt esztendőn át, függetlenségi programmal, ellenzékként vett részt a testület munkájában. Nagy szerepe volt abban, hogy a függetlenségi eszme kibontakozhatott Baján. Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc, a Függetlenségi és 48-as Párt képviselője, majd elnöke 1910-ben Bajára küldött levelében írta többek között: „A függetlenségi zászló magasan lobog most Baján. Örömmel tekint rá az ország. Annál dicsőbb volt győzelme, mennél váratlanabb volt. Így fog győzni, váratlanul, a függetlenségi eszme az egész országban egykoron.” Kossuth levelében nem említett meg egy nevet sem, akinek része volt a kialakult helyzetkép létrehozásába, de az elvitathatatlan, hogy eme siker jórészt Bajay Péter érdeme.

Nagy időket ért meg, fontos eseményeknek volt szemtanúja, végigélte Baja egész újabb kori fejlődésének történetét. Városi képviselőségének idejéből sok történet származik. Például amikor 1918 végén ta-

nácskozás folyt a városházán, az egyik terebben a bizottsági tagok erősen vitatkoztak, a másikban ott voltak a várost megszálló, szuronyos szerb katonák. Akkor mondta szállóigévé vált mondatát: „Magyar pedig ne bántsa a magyart!” Életbölcsest kifejező, velős kijelentésével szándékozott békét teremteni a civódók között, ráeszméltetve a veszekedőket arra, hogy személyes sérelmeik eltörpülnek a sokkal nagyobb veszélyek mellett. A jelenlévők megértették intelmét, tovább nem bántották egymást, elég bántalmat okoztak a megszállók. Bajay Péter nem lett tagja a kiszélesített tanácsnak, ahogyan a bajai törvényhatósági bizottsági tagok is általában távol tartották magukat a szerb megszállás alatti tevékenységtől.

Egy 1902-ben tartott városi közgyűlésen 29 napirendet tárgyaltak. Amikor a 14. előterjesztésnél a tanács 83 korona megszavazását kérte, abból a célból, hogy Mikovics József siketnéma gyermek a szegedi siketnémák intézetében elhelyezhető legyen, Bajay Péter olyan sztentori hangon mondta, hogy „megadjuk”, mint Nyáry Pál mondta 1848-ban, a történelmi nevezetességű országgyűlésen, mikor Kossuth Lajos 20 ezer koronát kért az országgyűléstől, így vitatása fel sem merült, „megszavaztatott”.

Hozzá soha senki sem fordulhatott anélkül, hogy tőle támogatást, jó szót vagy hasznos tanácsot ne kapott volna, mindig nyitva állt ajtaja a szegények előtt, vagyoni erejéhez képest egyénileg is mindenkin segíteni igyekezett, erős támogatója volt a szegényeknek.

A függetlenségi ideál hajthatatlan, megalkuvást nem ismerő harcosa ott állt, ahol a közért, a közjéért dolgozni, áldozni kellett. Önzetlenül és bátran szolgálta Baja haladásának ügyét az „öreg kuruc”, ahogyan magát nevezte. Visszapillantva tevékenységére, elmondhatjuk, hogy a közélet küzdőterén mindig vezető egyénisége volt a választási harcoknak, s ha lett ebből a városból valami, hogy a régi faluszerű település az igazi városiasság felé haladt, abban neki is jelentős része volt. A harcos ellenzéki a küzdelem porondján megértő álláspontra is tudott helyezkedni, ha szerezett szülővárosa fejlődéséről volt szó.

Rajongója volt II. Rákóczi Ferencnek és Kossuthnak, lakását arcképek díszítették. Rákóczi törökországi nyughelyéhez is elza-

rándokolt 1904-ben. Amikor pedig 1906-ban hazahozták a kuruc fejedelem hamvait, hogy végső nyugalomra Kassán helyezték el, dr. Rajk Aladár országgyűlési képviselő és dr. Hegedűs Aladár polgármester mellett harmadik tagja volt annak a bajai delegációnak, mely Szabadkától Kassáig kíserte Rákóczi elporladt maradványait. Ez volt életének egyik legnagyobb élménye, melyről életútjának végéig mesélt. Szerette a szépirodalmat, leginkább a legismertebb magyar regényíró, Jókai Mór történelmi témákat feldolgozó és kuruc korról szóló regényeit olvasgatta.

1926 karácsonyán ünnepelte fél évszázados bizottsági tagságának jubileumát. Baja városa azzal becsülte meg személyét, hogy 1929. szeptember 23-án örökös bizottsági tagjává választotta.

Amikor betegeskedni kezdett, azért még el-eljárógatott a közgyűlésekre, 1930. szeptember

5-én volt utoljára testületi ülésen. A hajlott korú, ősz fejű, aranyrojtos, fekete Kossuth-nyakkendő öreg ajtaján 1931. január 23-án, egy pénteki napon, 89 éves korában, délután ½ 2 órakor kopogtatott az élet ellensége, a halál. Rövid szenvedés után hunyt el. A Kálvária temető kápolnájában ravatalozták fel. Január 31-i temetésén ott volt kiterjedt rokonsága, elkísérték utolsó útjára jó barátai, tisztelői, a város vezető tisztségviselői. Sírjánál a beszédet Amler Antal nyugdíjas, címzetes tanítóképezdai főigazgató, törvényhatósági bizottsági tag, a Tóth Kálmán Kaszinó elnöke mondta. Többek között úgy aposztrofálta az elhunytat, mint a függetlenségi ideál meg nem alkuvó harcosát, akit a függetlenségi eszme mozgatott, aki magát öreg kurucnak vallotta, aki megfelelt a hozzá fűzött reményeknek. Sírja a temetőkert bejáratától balra, a

Ferencesek kriptája után a harmadik parcellában állt, utódai eladták.

Az öreg kuruc, a hagyományos függetlenségi kuruc gondolkodás őrzője házasságember volt, 1874. május 20-án, 32 éves korában vette feleségül az 1844. június 19-én Baján született 30 éves Drégely Teréziát. Alighogy meghalt férje, követte párját felesége is, aki 1931. február 6-án – ugyancsak egy pénteki napon – halt meg. Még életükben elkészítették közös fejfájukat, melyre ezt írták: „Itt nyugszik Bajay Péter, a vén kuruc élt ... évet és felesége, született Drégely Terézia, élt ... évet”

Bajay Péter élete véget ért, de elvhűsége, megbízható, tisztességes szándéka, feddhetetlen, tiszta élete, önzetlen közéleti tevékenysége például szolgálhat. Becsülünk kell emléklét.

Bánáti Tibor

6. Bajai Dzsessz Fesztivál

Az 1999. november végére tervezett első fesztivált betemette a hó: városunk ugyanis közúton megközelíthetetlené vált, így 2000. március első péntekjén vette kezdetét ez a hagyományteremtő zenei sorozat – civil kezdeményezésként, némi polgármesteri segítséggel. Mezei Lajos és Schmidt Antal főszervezők az idén már kétnaposra bővítették a programot. A zongorakoncertek helyszíne a Bányai Júlia Szakképző Iskola díszterme (március 3. 18 óra), az együttesek (Storyville Jazz Band, Gyárfás-Berkes Duó, Garay Márta Quartet) a városi színházteremben lépnek fel (március 4. 18 óra).

A bebop korszak és a modern dzsessz születése valójában két fűvós muzsikusz nevéhez fűződik: Charlie „Bird” Parker (szaxofon) és Dizzy Gillespie (trombita) működéséhez. „Lehet, hogy Bird volt a bebop szelleme, de Dizzy volt az esze meg a keze, aki összerakosgatta ezt az egészet” – mondja róluk legnagyobb tanítványuk, Miles Davis. Charlie Parker, a modern dzsessz egyik legnagyobb alakja éppen fél évszázaddal ezelőtt, 1955 márciusában hunyt el. Idei fesztiválunkat az ő zsenialitásának, emlékének ajánljuk.

A két kiváló zongoraművész, Binder Károly (ül) és Vukán György (áll) eddig még sohasem improvizált közösen — Baján egy tavalyi rendezvényen ez is megtörténhetett! A hazai dzsessz történetének különleges, ritka szép pillanatainak lehetnek a nézők szem- és fültanúi! Előtte külön-külön már szerepeltek bajai dzsesszfesztiválokon.

Szöveg és kép: Schmidt Antal

BUKOVINA – ISTENSEGÍTSI ÉLETKÉP

Húsét lápintával

Úgy süt a nap, mintha ő egyedül akarná széppé varázsolni ezt a szent, nagy ünnepet. Pedig mindenhogy az volna: szent, nagy ünnep. Húsvét. Dícsértessék a feltámadott szeretet: Krisztus.

Albét (Albert) az udvaron áll. Végre tegnap, feltámadáskor letelt a nagyböjt. Most tele hassal engedi, hogy arcába süssön a nap. Húshagyó keddtől semmiféle zsíros nem járt a szájában, de szerda s pénteken még tejfélék sem, mert az is zsíros. Most, hogy ott áll, nagyobb legénynek érzi magát, mint amekkora. Legényke ő azért, tizenégy esztendő. Az idén ma húzta fel először a kikönyörgött új csizmát. Van ugyan több csizmája, de azok már többször látták a foltozó susztert.

Kacagás, zsvivaj van a kapun kívül. Valaki még szájhúzó muzsikával is segít a lármanak. A legények éppen az ő házuk elé állították fel a lápintát (lábhinta) s kicsit arább a csérkabolát. (Ez egy földbe ástott 80 centis rönk, amelynek köldökén erős, kb. 3 méter hosszú deszkát lehet körbe forgatni. Ennek végein ül két kisebb gyerek, akiket a deszkán keresztbe szegelt léccel véd a leeséstől. Egy harmadik gyerek forgatja körbe, amiért egyszer ő is felülhet.)

Albét nem akar kimenni piros tojás nélkül. Mielőtt rászánná magát, hogy kérjen az anyjától, elnézi a kapu mellett foltokban nyíló tulipánokat. Halovány rózsaszínű az egyik, azt nézi. Minél tovább nézi, annál inkább egy arcocskaformát lát benne, s egy név csilingelése kezdi borzasztóan fájdtani az egész emberkét.

– Istenkém – sóhajtja –, hogy tud valami úgy fájni, s ojan jól esni éccerre?! – Szétfolyik benne a két érzés, mint a dránicás (zsindelyes) házacskák tetején a napsütés, s a málécskát főző kémények nyílásából kiszűrődő szegénység.

Márka! Ahogy a sóhajtás névvé formálódik, színt is kezd kapni. Halovány pirosan egy csepp csodálatos sárgával vegyítve, amitől valami túlvilági zsongást érez, ami igen bizsergeti a szívét. Akaratlanul is egészen hatalmába keríti ez az érzés. Úgy érzi, elmegy minden ereje. Legjobb volna lerogyni s engedni, hogy magába szívja a meleg föld, vagy felszippantsa ez a gyönyörű napsütés. „Biztos, hogy ő is itt van a többi lejánka közt. Istenkém! Be szép tud lenni! Nincs az a csengettyű, amejik ne szégyellené el magát, ha Ő kezd kacagni. Úgy tud menni, mintha az ő papuccsa (cipője) s a poros-sáros út közt örökké egy ki-

csi levőgő vóna. De ne és próbája ezt az ártatlan virágocskát senni bémocskolni!”

– Te mitőte jácodol cüvekét? – rontotta el a bátyja odavetett kérdése ezt az édesbús ábrándozást. Albét nem méltatta válaszra, csak befordult a szobába, ahol az anyja, oldalra hajtott fejjel, nagy tisztelettel vette le a takargatót a reggeli mise alatt megszentelt kokonyáról (húsvéti kalács). Lassan, egyenként rakta ki a karbeli kacsokából a kokonyával együtt megszentelt darab sonkát, kolbászt, pár gerezd fokhagymát, kicsi sót s a piros tojásokat. Verescéklával vegyített reszelt tormát hozott az egészhez, így készítve elő a húsvéti szenteltből álló ebédet.

– Anya! Vēheték ē el vaj két vērēstojást? Fēlakarok én ēs űlni a lāpintāra, s csak azētt hagyják, vaj almāētt.

– Vēgyēl-vēgyēl, kicsi fijam. Az írottakból ēs vēhecc vajēgyet. A tōbbit hadd mēg a húsvētot kōszōntō gyermēkēcskēnek.

Alig mondta ki, s máris sorakozott be vagy három, kopasz fejű, tarisznyás gyerek. Nemlátható jelre, egyszerre kezdték mondani: „Én kicsike vagyok, vērēstojást várok s aval elēbb āllok. Dicsirtessék a Jēzusnak szēnt neve!”

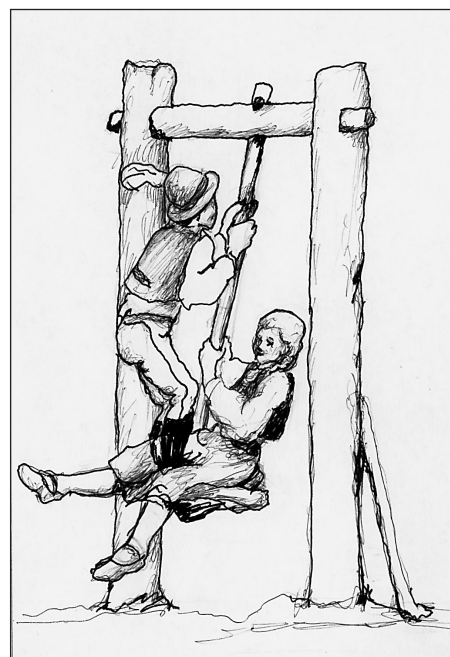
Így, piros tojással felfegyverkezve fordult ki Albét is a gyerekekkel a szobából. Át a szépen kifaragott kiskapun. Ahogy kiért, mindjárt a Márka pētyēs rokołyácskājāt kereste naptól hunyorgó szemekkel. „Ott van! Gyémánt a sok más, szīnes rokoļacska kōzt. Keszkenyō van a kezibe. Kēt gicāba (hajfonat) font haja elōl simul rá domborodō mejjecskeire. Csak ēccēr simíthatnék végig rajtik! Nem ēs tudom mit mēgadnék azētt.”

Szívet s torkot erősítő köszörelés után, Márka felé irányította az új csizmáit.

– Márka szüvem! Fēlmernēl-ē űlni velem a lāpintāra? Gyere hintāzzunk ketten ēgyet – mondta magabiztosságot erőltetve, pedig torkában érezte a szívét. Sokkal erősebben kezdett sütni a nap, mikor a szép leányka – kicsit lehajtott fejjel – reá emelte azokat a szívet szorító szemeit, s ártatlan-kacéran vetette oda:

– Én imá kicsitt nagyobb legényekvel ēs űltem hintān, mind amējen te vagy.

– Ne te ne! – emelkedett keményebbre a legényke hangja. – S vajan ki lenne az?! Tām nem az a facsi (csámpás) Antika Márton? Met én attól szásszor dērēkabb legēnek tartom magamot – nézett akaratlanul is

a kisuvickolt csizmáira. – Bár megdörgölte ő az órát még mielőtt legyeskédni mezdett körülötte?

De a leányka nyelve is jól fel volt vágva: – Csak mēgne ārcson az a nagy bölcseség! (gōg) Nēscsak be kevē valaki! – csípett a nyelvcskéje egyet rajta.

– No! Jōss-ē vaj vigyem Rēgyinacskāt? – reszkírozott a legénke.

– Jó-jó mēnyēk, de csak azētt, hogy lásad: ēgy csēppēet se fēlēk tōlled – pedig megszeppent, mikor a másik leányka nevét hallotta a fiú szájából, s a szíve sokkal gyorsabban emelgette a bal oldalon lelőgő hajfonatot.

Jövőt sejtő alázatossággal mozdult Albét után a hinta felé, ahol mindjárt gazdát cserélt két, mosolygó piros tojás. Az egyik írott volt kakastarás mintával, mert az ilyen szép tojásért Bot Emre hosszabb ideig engedte a hintázást. Emre volt megbízva azzal, hogy a szórakozás mellett hasznos is hozzon a hinta. Emellett arra is kellett nézzen, hogy vigyázatlan gyerekeket távol tartson a hintától, mert veszélyes, ha futkározó gyerek a lengő palló elé kerül.

Dagadó szívvel lépett Albét a pallóra, szorosán a rúd mellé, helyet hagyva Márkanak, aki bizalommal űlt a pallóra, szembe a fiúval. Így bizony a legényke csizmái a két combja közé kerültek. Albét tenyerébe köpött, bátorsággal szorította a rudat, amíg Emre megadta az első, hintázáshoz szükséges lökéseket. Állásból le-guggolva-húzva s guggolásból felállva

lökve a pallót mind magasabbra repültek, amit a leányka hajfonatai magasra emelkedései is igazoltak. Albét úgy érzi, hogy most rúgja ki Mária szívéből az Antika Márton képét. Rúg még párat, hogy Marcit végkép elintézzze, pedig ő is kezd félni, mert mielőtt lefelé indulna, a palló mindig megáll egy pillanatra, az ő lélegzetüket is megállítva. Repülnek! Ketten! A kislány combjai szorításától jóleső érzés járja át a legénykét. Tetszik neki, hogy ezen a rátar-

tó, csípős nyelvű leánykán most ő uralkodik. A leányka pedig, ha az érzéseit szavakba önthetné, valahogy így hangzana: „Olyant érzek, mint egy madárka, amelyik most repül először szédítő magasan, szárnyaiban bízva. De ugyanakkor olyan is, mintha ez az erőszakos, erős kezű legényke csórén pihegő madárkaként tartana a markában, annak jóleső melegét érezve.

– No! Elég vót égy kotlott (záp) tojásétt!
– kiáltja oda Emre, elrontva a chagallos

idillt. Mikor egy kicsit szédülve – egymástól s a hintától – leszállnak, duzzogó arccal mondja a lány: „Úgy megéjesztéttél, hogy haragszom réád.” De a csillogó szemében csodálat is van, s az az érzés sejlik benne, hogy ebből a fiúból néhány esztendő múlva igazi, medvével is megbirkózó legény lesz.

Hol van már Antika Márton?!

Valahol a hintán maradtott.

Lőrincz Gergely

A görzi elektromos rajtaütés története

Az emberi tudás háborús célra való alkalmazásának sikerei kétes dicsőséget jelentenek; ennek ellenére a tudomány legértékesebb felfedezéseit gyakran fejlesztik tovább katonai célokra. Mivel e területen a civilizáltságukra legbüszkébb népek mutatnak a világnak vitatható példát, talán nekünk sem kell szégyenkeznünk, amikor egy technikai kuriózumról megemlékezünk. Az elektronikai hadviselés egyik előfutára ugyanis magyar volt.

Kilencven éve Szentpéterváron és Londonban, Bécsben és Rómában szaporán fortyogtak a diplomáciai boszorkányművek üstjei. Az első világháború bőséges véradót szed a frontokon, és a küzdelem végkifejletét még nem lehet megjósolni. Az „Entente cordiale” ember- és anyagtartalékai ugyan messze meghaladják a központi hatalmakét, a frontvonalak mozgása azonban nem jelzi a hosszabb távon majd érvényesülő fölényt. Az előregegettnek vélt Monarchia meglepő szívóssággal védi a keleti arcvonalat, Franciaország testébe pedig acélkeményen mélyed a német hadsereg éke. Az erőegyensúly felborítása érdekében mindkét fél igyekszik megnyerni a számottevő fegyveres erejét, de a küzdelmet még tétlenül figyelő Itáliát.

Az olasz külügyminiszter – hogy a diplomácia virágnyelvén fogalmazzunk – éber szemmel kémelve próbálja eldönteni, melyik küzdőfél felett lobog az igazság maku-látlan zászlaja. Prózáiban: melyik hadviselő féltől csikarható ki dúsabb zsákmány. Báró Sonnino azonban óvatos és tapasztalt játékos. Vizslatva mérlegeli, hogy a nagy parti végén melyik fél lesz majd képes az ígéretek zsetonjait valódi aranyra váltani.

Bécs eleve hátrányában van, hiszen Olaszország mohó terjeszkedési vágya főként osztrák-magyar tartományokra vetett szemet. E területek átengedése túl magas ár lenne, és a Burg idegenkedik az önhúsába tépő pelikán szerepének vállalásától.

Nagy-Britannia viszont könnyű szívvel osztogatja ígéreteit, hiszen nagyúri ajándékozó kedvének számláit majd az ellenfélnek kell kifizetnie. Ilyen alaphelyzet természetes következménye, hogy 1915. április 26-án aláírják a titkos londoni szerződést. A gazdag javadalmazás elnyerése reményében Itália elkötelezi magát: az antant oldalán belép a világháborúba. A paktum azonban még hétpecsétetes titok, hiszen lényeges, hogy az olasz támadás váratlanul, az agresszióra készületlen állapotban érje a Monarchiát.

Míg Berchtold és utóda, Burián (egymást követő osztrák-magyar külügyminiszterek) kétségbeesett, ám reménytelen küzdelmet vívnak azért, hogy Olaszország legalább semleges maradjon, a nagyvezérkar öklelő bajszú főnöke szkeptikusan figyelmezteti a diplomáciai erőfeszítéseket. Mint

látjuk, neki lett igaza. Így érthető, hogy Conrad von Hötzendorf már jó előre felkészül a Lombardia irányából érkező támadás kivédésére. Az orosz hadszíntér nem teszi lehetővé, hogy a vészhelyzet bekövetkezése előtt jelentős erőket vonjon ki keletről. Ezért arra törekszik, hogy fortélyos eszközökkel legalább késleltesse az olasz hadsereg felvonulását. A Monarchia kitérő vasúti hálózata ugyanis alkalmas arra, hogy szükséghelyzetben majd a galíciai hadosztályokat viszonylag gyorsan átcsoportosítsa a déli frontra. Az olasz támadás kibontakozását akadályozó hadicsel kieszelését egy magyar származású mérnök-tisztre bízta. A tervet kiagyaló Reisinger Aurél főhadnagy temesvári születésű, és a háború után polgári foglalkozásához visszatérve villamosmérnökként Budapesten helyezkedik el.

Az Isonzó-völgy kapuja a Vršič-hágó.

Az osztrák-magyar állások a szemközti hegyoldalon húzódtak délnek. Ezen a védővonalon két és fél év alatt tizenegy olasz támadás fulladt vérbe.

Az ötlet annak az energiafajtának harcba vetésén alapul, mely negyed százada forradalmasította az európai országok iparának fejlődését. 1878-ban szabadalmaztatja Siemens a váltóáramot előállító generátort, és négy év múltán történetesen magyar mérnökök találmánya teszi lehetővé az alternáló áram nagy távolságokra történő elvezetését. Nos, Reisinger főhadnagynak az a kaján ötlete támad, hogy Dante honfitársait a patakzó elektromosság dús áradásának jótéteményében részesíti. A furfang gonosz zsenialitását a vezérkar azonnal átlátja, és a főhadnagy szabad kezet kap a terv kivitelezésére.

Bécsből azzal a megbízással érkezett Görzbe, vizsgálja meg, milyen módon mérhetnének csapást az olaszok távíróvonal-rendszerére. Az ötletet az adta, hogy Európa észak-déli távíró gerincvezetéke Bécs-Görz vonalon haladt Róma irányába. Ekkor még a nagy távolságú hírforgalmazást nem telefonvonalak, hanem morzejel-lel működő vagy Hughes-rendszerű készülékek bonyolították le. A terepet szemrevételező mérnöktiszt megelégedéssel konstatálja, hogy az Isonzó görzi hídja közelében, a nemzetközi távíróvonal szomszédságában az elektromos erőmű egy tízezer voltos transzformátorállomást telepített. A dolog pikantériáját növelte, hogy az Officine Elektriche Dell Isonzó itáliai érdekelttségű vállalat volt. A főhadnagy úgy döntött, hogy az olasz távírdarendszert a saját termelésű árammal fogja tönkretenni.

Reisinger képzett elektromérnök volt, ismerte az olasz távírdavezetékek szigetelési rendszerét. Tudta, hogy a tízezer voltos feszültség túl magas lenne, és a drótokat tartó porcelánharangokról közvetlenül a talajra szökne le anélkül, hogy a címzeteket elérné. Ezért a transzformátorállomáson létesített egy kettőezer voltos megcsapolást, azzal áltatva az elektromos erőmű olasz mérnökeit, hogy műszaki csapatainak óhajt alacsonyabb feszültségű áramot vételezni. A transzformátorház és a távíróvonalak közti összeköttetést titokban és álcázva építtette ki.

Mikor 1915. május 23-án Olaszország hadat üzent a Monarchiának, a hír elterjedése előtt Reisinger elsőként kapta meg a bécsi hadügyminisztérium jelzését. Az akció elvégzésére begyakorolt embereivel a helyszínre sietett. Az utászok átvágták az Ausztria felé vezető drótokat, és az Olaszországba átvélő huzalok végeire rákapcsolták a transzformátorból érkező vezetőkérpárt. A főhadnagy egy folyadékellenállást és egy ampermérőt is előkészített az elektromos rajtaütés végrehajtásához. Az

ellenállás csökkenésével az áramerősséget közel tíz amperre fokozta, és elindította a stopperórát. A bődületes erejű áram harminc másodpercig folyt át a megcsapoláson, majd erőssége rohamosan esni kezdett, végül zérusra csökkent.

A szakembernek nem kellett túlságosan megerőltetni a fantáziáját, hogy elképzelje, mi történt az olasz oldalon. Az érzékeny távíró berendezéseket néhány milliamperre méretezték. A közeli ez százszorosan meghaladó áramlökést, de még a távolibbak is bőséges áramellátást kaptak. A meglepetés olasz fogadtatásáról visszajelzésünk nincsen. Nem nehéz elképzelni azonban a derék olasz távírókezelők megrökönyödését, mikor tompa rézfényben csillogó készülékeik füstölő és szikrát hányó

szörnyetegé változtak. A gyors helyzetfelismerés képességével megáldott tisztviselő viszont, aki megpróbálta becses masináját átkapcsolással menteni, egy egész életre szóló élménnyel gazdagodott.

Reisinger főhadnagy fortélyja nyilván nem befolyásolta döntően a hadművelet menetét. Azzal azonban, hogy Észak-Olaszországban a hadjárat megindulásának pillanatában a polgári hírszolgálatot tönkretette, alaposan megzavarta az olasz parancsnokságok közti érintkezést is. Az aradi hadmérnök elektromos rajtaütése is hozzájárult annak az óvatosságnak a kialakításához, mely a háború elején még a sokszoros erőfölénnyel támadó olasz hadsereg első manővereit jellemezte.

Dr. Dániel József

Krónikás énekek az ezredfordulón

Cseh Tamás Baján

Az Idill Ház tenyérnyi nézőterén – ahol a színpad (?) legfeljebb ujjbegynyi – több mint ötvenen várták kényelmetlen, támla nélküli padokon a dalnokot, hogy elmondja, megénekelje a jelenkor ítéletét, úgy, ahogy azt mindig is tette.

Antoine és Desiré, Vizi és Ecsédi történeteiben még inkább csak áttételesen, de az *Új dalok*-kal induló alkotói periódusban már nagyon is szókimondóan. Direktbe kapcsolva, keményen, de mégsem káromkodva, noha varázstalanított világunk sajnos már erre a szintre süllyedt...

Köztudott, hogy a Cseh Tamás-Bereményi Géza szerzőpáros közel négy évti-

zede töretlenül lécc fölött teljesít. Ilyen legújabb, a *Véletlen szavai* című lemezük is. Amitől azonban igazán magas röptűvé válik ez a dalfűzér, ami katartikussá fokozza az élményt, az mégiscsak az élő előadás. Pontosan úgy, ahogy az történt Cseh Tamás legutóbbi bajai koncertjén. Minden dalba belehalt, és csoda született...

Nem túlzás azt állítani, hogy Cseh Tamás egyszemélyes színháza csakis a színészkirály, Latinovits Zoltán jelenéseivel hasonlítható. Ezért beszélünk még hónapok múltán is arról, ami azon a havas, január végi estén történt...

Schmidt Antal

Fotó: Gyulavári József

URÁNIA FILMSZÍNHÁZ, BAJA.
TELEFON: 223.

MEGHÍVÓ

Büszke örömmel jelentem be a Karácsonyi és Szilveszter-Újévi műsoraimat és van szerencsém azok megtekintésére tisztelettel meghívni. — Mind a két magyar film az idei filmgyártás legparádásabb újdonságai, amelyeket a budapesti premier színházakkal egy időben mutatunk be. Jegyeket mindkét film előadására már árusít a pénztár és nagyon kérem, hogy az ünnepi torlódások elkerülése végett jegyeit már a délelőtti elővételi pénztárnál tessenek átvenni, hogy minden utólagos férvédést elkerülhessünk.

Baja, postabélyeg kelte. Mely tisztelettel:
SZILÁGYI GYÖRGY

KÉRELEM!

Három nagy ünnepi jegyek kezelése igen sok munkát ad a pénztárnak, ezért kérjük a t. látogató közönséget, hogy jegyeit a délelőtti pénztárnál megvegyék és elvinni szíveskedjenek, hogy minden torlódást, zavart és férvédést elkerüljünk.

URÁNIA FILMSZÍNHÁZ
BAJA. TELEFON 223.

Méltóságos
Nagyságos

Ürömök—úrmat

Nyomatvány

SZÜTS MARA HÁZASSÁGA

Zsigray Julianna hatalmas sikerű regénye filmen
Rendezte: KÁLMAR LÁSZLO.
Zene: SZLATINAY SÁNDOR.
Főszerepekben: PÁGER ANTAL, SIMOR ERZSI, SZÖRÉNYI ÉVA, VIZVÁRY MARIKA, PERÉNYI LÁSZLO, PETHES SÁNDOR, PETHES FERENC

MAGYAR ÉS UFA HIRADÓ KIEGÉSZÍTÉSSEL.

BEMUTATJUK:

December 25. Csütörtökön	December 26. Pénteken	December 27. Szombaton	December 28. Vasárnap

Az előadások kezdete: hétköznap 7, 9 órák. Jegyekről kellő időben Ünnep és vasárnap 3, 5, 7, 9 órák. Jegyekről kellő időben tessék gondoskodni.

RÉGI KERINGŐ

Zene, énekes vígjáték vidámsággal és romantikával
Írta: BARABÁS PÁL. — Rendezte: BANKY VIKTOR.
Zene: DOLECSKO — HORVÁTH — VECSEY
Főszerepekben: SZÖRÉNYI ÉVA, SZILÁSSY LÁSZLO, PÁGER ANTAL, ZSILLEY MARGIT, LANCZY MARGIT, FÖLDÉNYI LÁSZLO, BILICSI TIVADAR

MAGYAR ÉS UFA HIRADÓ KIEGÉSZÍTÉSSEL.

BEMUTATJUK:

December 31. Szilveszterkor	Január 1. Újévkor	Január 2. Pénteken	Január 3. Szombaton	Január 4. Vasárnap

Az előadások kezdete: hétköznap 7, 9 órák. Ünnep és vasárnap 3, 5, 7, 9 órák. Jegyekről kellő időben tessék gondoskodni.

Szilágyi úr mozija

Uránia Filmszínház, Baja, Tóth Kálmán tér 8. Ezen a helyen volt egy mozi. Ez ma inkább bizonyos járulékos helyiségekkel bíró vetítőterem, ahol egészen friss filmeket lehet jó minőségben, egységes helyáron megtekinteni. Az Uránia Filmszínház, két idegen nevű üzletcsekével közrefogva, harmadával leszűkített előcsarnokával már nem ugyanaz, mint tizenöt-húsz évvel ezelőtt volt. Nem is beszélve a múlt század negyvenes éveiről, amikor is Szilágyi György az 1923-ban megnyitott moziját 1938-ban átépítve egy korszerű, kényelmes és elegáns, 639 férőhelyes mozipalotát varázsolt ide.

A Hirsch-Tsuk, Művészfilm, Sláger, UFA, Paramount és más filmforgalmazó társaságoktól az elsők között vásárolhatta meg az országos, zártkörű szakmai vetítéseken bemutatott filmek vetítési jogát. Szívesen adták filmjeiket, mert komoly mérésekkel győződtek meg filmjeik vetítésének kiváló minőségéről.

Ismerte közönségét. Biztos érzéssel válogatott. Volt, hogy több film vetítési jogát is megszerezte, mint ahányat levetített, hogy az áhított filmet megkaphassa.

Mindezek akkor jutnak eszembe, amikor Mancika hátrahagyott kincseit nézegetem. Mancika a nagynénem volt. 1941. július 4-én lett az Uránia pénztárosa. Az ál-

lamosítás után pedig 1970-ig, nyugdíjba vonulásáig mint üzemvezetője Szilágyi György szellemében vezette a mozi. 1990 óta már Ő sincs közöttünk. Talán egy távoli felhőn együtt mozizik a direktor úr és pénztárosa.

Az itt közölt, kedvesen invitáló meghívót is a kincsesládában találtam. A kétrét hajtott, négyoldalas meghívót névre szólóan küldték el postai úton. Valószínűleg a rendszeres látogatóknak, mint manapság a kiállítási meghívókat. Mivel személyesen szólított meg a címzett, szívesen ment el. Mint egy vendégségbe. Mit talált ott? Milyen volt Szilágyi Úr Mozija?

Három szélesre tárt ajtón léphetett be a szépen kivilágított előcsarnokba, ahol a két pénztár valamelyikében válthatta meg a jegyét. De milyen jegyet? Minden napra, előadásra, helyre előre nyomtatott. Szerepelt rajta a dátum, az előadás száma, az ülőhely megnevezése, az oldal neve, a sor és a szék száma. Érdemes felsorolni az ülőhely-megnevezéseket. A földszinten fentről lefelé: 5-5 földszint páholy, fenn-tartott hely, zsöllye, támlásszék és a kör-szék 4-4 sorával. Az erkélyen 113 ülőhely volt. A gépház mellett balról volt az erkélyülés 3 sora, majd a klubülés (2 sor 3-3 székekkel, az erkélypáholy (2 sor 4-4 páhollyal), 3-3 klubülés (1 sor) és végül elől az erkélypáholy (1 sor) 10 páhollyal.

Az előadás előtt, talán negyedórával, két ajtón lehetett belépni az előtérbe. Itt történt a jegykezelés. Szilágyi György mosolyogva üdvözölte a látogatókat. Dicsérte a filmet, és jó szórakozást kívánt. Itt volt a ruhatár és a büfé, az erkélyre vezető lépcső. A földszinti helyeket a terem közepén, egészen a vászonig vezető kényelmes, enyhén lejtő útról, valamint az oldalfolyosókról nyíló 3-3 ajtón át lehetett elfoglalni. Az ajtókon súlyos függönyök. Az oldalfalakon párnázott, zöld textiltapéta; magasan pedig formatervezett, fehér, hengeres falikarcsoportok. A mennyezetben, az akusztika miatt, süllyesztett világítás. A 60-as évek belsőtér-átalakítása után ez maradt meg egyedül. A vetítővásznat sötétzöld függöny takarta, rejtett, piros vonalvilágítással keretezve, mint egy kerekített sarkú piros kapu.

Miután a jegyszedők helyükre kísérték a nézőket, a Híradóval elkezdődött a vetítés. A nézőtér fokozatosan elsötétedett. Az első kockákat a függönyre vetítették, mely lassan széthúzódott. A Híradó és a kísérő-műsor után rövid szünet következett. A későn jövők elfoglalhatták helyeiket. Az ajtókat becsukták, a függönyöket összehúzták, és elkezdődött a mozivarázs.

Bálint Attila

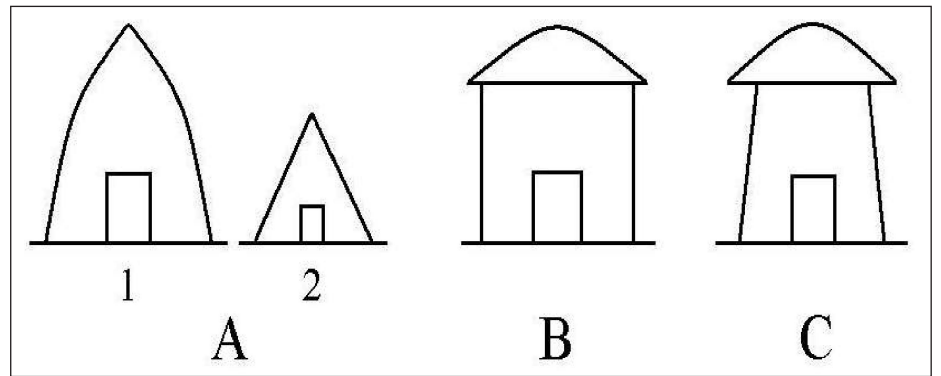

Eltűnő értékeink, a kerekólak

A Baja melletti tanyavilágban egy lakóépület mellett szokatlan, ívelt kúp formájú építmény vonzza a tekintetet. Az érdeklődésre a tanya tulajdonosai elmondták, hogy ez egy kerekól: eredetileg baromfiólnak készült, később akollal kiegészítve sertésólnak használták.

Az ilyen formájú épületek léte a Kárpát-medencében írott emlékezettel 1875-ig vezethető vissza. Ekkor Osváth Pál Csökmő községről (Bihar vármegye) írta: „*Sajátosságos szokás Csökmőn az is, hogy mindenik gazda udvarán egy sárból készített kimeszelt boglyakemenczeforma épület áll s abban tartják gabonáikat.*” A baromfitartást szolgáló kerekólakról Bellosics Bálinttól, a bajai tanítóképző néprajzkutatójától a Borovszky Samu szerkesztette, Bács-Bodrog vármegyét bemutató monográfiában olvashatjuk: „*A tyúkólaknak is sajátosságos formája van a divatban. Olyan mint a magasra nyúlt búboskemence vagy a Nagy-Alföldön itt-ott használatos boglyakemencze alakú gabonások. Két ajtaja közül az egyik a földszinten nyílik a másik a közepe táján. Eddigi tapasztalatok szerint a vármegye északkeleti felén építik.*” További adalék Bátty Zsigmond 1903-as cikke, aki Szegváron hasonló formájú épületekre hívta fel a figyelmet: „*A harmadik csoportot azok a mindenesetre ősi formájú kupola- vagy méhkasalakú sárepítmények teszik, melyek mint ólak, de különösen mint kenyérsütő kemencék általánosak az Alföldön, de az ország más vidékein is s mint afféle primitív melléképületek, szegényes viszonyok között sok mindenféle czélt szolgálnak.*”

Vajon honnan vagy miből származik a forma? Célszerűnek látszik áttekinteni, hogy a Kárpát-medencében korábban milyen kör alaprajzú és kúp formájú építmények készültek. A hasonlóság talán legősibbnek a honfoglaló magyarság kúp alakú nemezsátrával mondható, később a tatárok elől menekülő és IV. Béla által térségünkben letelepített kunok kezdetben szintén ilyenben laktak. Majd a pásztorok készítettek maguknak ideiglenes szállásul kúp alakú, nádból korcolt kunyhókat. Ide tartoznak a csőszkunyhók éppúgy, mint a halászkok és pákászok lakhelyéül szolgáló nádkunyhók. Utóbbiak különösen jól megfigyelhetők a vizeket és lakott helyeket ábrázoló XVIII-XIX. századi térképeken: gyakran ábrázoltak a tájra jellemző idilli életképet, ennek egyik eleme gyakran a kunyhó volt. Szembeszökő a hason-

A kerekólak forma szerinti csoportosítása (Barna Gábor nyomán)

lóság a méhkasformával, erre jó példa Bátty Zsigmond cikkének részlete. Csonka kúp falszerkezetre épített forgatható tetővel készültek a szélmalomok, amelyek fénykora hazánkban a XIX. század második felében volt. Épültek csonka kúp formájú baromfiólak is, Barna Gábor 1971-ben a Hármas-Körös mentén és Szent István 1976-ban Hódmezővásárhely környékén említ ezekre példát. Érdeemes megjegyezni, hogy ezeken a vidékeken a fajlagos lefolyás értéke igen csekély, így a szárazmalom mellett főleg szélmalomok jöhettek szóba, azaz az ólakhoz esetleg mintául szolgáló forma helyben volt. Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni azokat a boglyakemencéket és gabonásokat, amelyekre az előzőekben említett szerzők írásai utalnak, de Vargha László 1940-ben, Vámos Ferenc 1939-ben és Sztrinkó István 1989-ben írt tanulmányai

is kapcsolatba hozzák velük a kerekólak kialakulásának eredetét.

Az első csoport (A) alapformája a kúp, ezen belül a kúp alkotója lehet hajlított (A/1) vagy egyenes (A/2). A csoport speciális változata még a sztupa, amely leginkább fordított csészére hasonlít: ajtómagasságig hengeres, felette hajlított alkotójú kúp. A második csoportba (B) tartozó baromfiólak henger alakúak, eresszel vagy vízvetővel kialakított boglya esetleg kúp alakú tetővel. A harmadik csoport (C) fala csonkakúp alakú, teteje többnyire boglya formájú és eresszel vagy vízvetővel kialakított.

Az adatgyűjtés során Felső-Bácskában összesen öt meglévő kerekólról sikerült tudomást szerezni és kettő, már lebontottnak fotója került elő; a továbbiakban ezek rövid leírását és sajátosságait bemutatásuk tesszük meg.

Baja melletti tanya, végén a kerekóllal

Kerekólak Baja határában

A Baját keletről övező tanyak között, a Bajai Szőlők vasúti megállóhely közelében kissé elhanyagolt állapotú, de lakott tanya végénél áll városunk határában tudomásunk szerint az egyetlen kerekól. A csoportosítás alapján A/1 típusú, külső átmérője 280 cm és magassága 400 cm. Téglából épült, fala 15 cm-es vastagságú és álboltozatszerű kialakítású. Bejáratánál nincs fakeret az ajtószárnynak, kétoldról 30x30 cm-es pillér épült, ez tartja meg a nyílás feletti boltívet. Ajtólapját valószínűleg a nyíláshoz támasztották, majd rúddal és/vagy téglával odaszorították. Hasonló megoldás az udvari kemencék szájának lezárásánál figyelhető meg: felül félkör alakú lezáró fémlap, ami szintén elvehető. A bejárat nyílás szélessége 90 cm, és a méret egyúttal felveti, hogy disznótartásra is alkalmas lehet.

A tulajdonosok elmondták, hogy kezdetben baromfiólként használták, illetve télen húst füstöltek benne, később a kúp tetején a szellőzést szolgáló cső helyét lezárták, elemellé akolt építettek, és disznót tartottak benne. Alapterületének növelése érdekében a kerekólhoz fából fedett részt építettek (ekkor ütöttek falán több negyed tégl nagyságú nyílást, a faszervezetet itt kötötték be az ólhoz), hozzáillesztve egy kiseleztezt mikrobusz célszerűen darabolt karosszériáját. A tanyaépület jelentős részéről hiányzik a vakolat, így látható a falszerkezet és a felhasznált anyag: fontos szerepe van a vályognak (az északi fal nagy része, a sarkok és a pillérek készültek téglából), míg a kerekól teljes egészében téglából készült.

A kerekól bejárata, előtte akollal

Az ilyen típusú tanyaánál (a jelenlegi tulajdonosok szerint ez a II. világháború előtt egy bíró majorja volt, az udvarról jó a rálátás a környező földekre) először általában a főépület készült el, utána a melléképületek, jellemzően vályogból. Itt valószínűleg a kerekól nem közvetlenül a lakóépület elkészülte után, hanem jóval később épülhetett, amikor már a tégl jobban elérhető volt az ilyen típusú épületekhez.

Dr. Solymos Ede kandidátus, nyugalmazott múzeumigazgató 1959-ben, a bátmonostori út egyik tanyáján készült fény-

A kerekól az akollal és a mikrobusz karosszériájával a ház végénél

képe megőrzött még egy kerekólat az utókornak. Ez napjainkban már nincs meg. Az A csoportba sorolható, sztupa formájú tyúkol (külső átmérője és magassága egyaránt kb. 250 cm lehetett) váza vesszőből fonva készült, majd saralták, tapasztották és meszelték. Fakeret hordozza az ajtószárnynak, a nyílás kb. 50 cm szélességű és 60-70 cm magasságú. A kerekól az ajtókeret tetejéig hengeres, innen szűkül össze enyhén ívelt kúpként. Az ajtó felett szellőzőnyílást alakítottak ki, vélhetően az ól nem látható oldalán is volt még. Az ilyen építésű és bejárat méretű kerekólak disznótartásra nem voltak alkalmasak, ezek a baromfinevelés helyszínei voltak.

Kerekólak Felső-Bácskában

Bácsbokodtól kb. 3 kilométerre északra álló tanya udvarán, a házzal szemben épült A/1 típusú kerekól méreteit tekintve a legnagyobb (külső átmérője 360 cm, magassága 500 cm) a recens anyagból és a legbonyolultabb építészeti megoldásokat tartalmazza. Terepszintől 90 cm-es magasságig 30 cm vastagságú fal áll, innen arányosan elosztva hat 30x30 cm-es borda indul felfelé 340 cm-es magasságig, végül a bordák összeszűkülnek 15x15 cm-re és a csúcson lévő kémény tövével találkoznak. Öt bordaközben 90 cm-es magasságban dupla tojófészek került kialakításra, a hatodik bordaközben van az ajtó, egyben megadva annak szélességét. A bordaközök a bordákkal kötésben rakott 15 cm-es fallal lettek lezárva. Több szinten, eltolással az éjszakára pihenni felülő baromfi számára ülőfákat falaztak be. A szellőzést biztosító kémény 80 cm magas, tetején 5 cm-es beton kalap. Bejárat nyílásának szélessége (50 cm) alapján valószínűleg csak szárnyas jószág tartására szolgált, füstölőként történő használat nyoma nem volt látható.

Katymáron három kerekólról szereztünk tudomást. Az elsőt, amely A/1 típusú, a tulajdonos maga építette az udvar sarkában (külső átmérője 230 cm, magassága 330 cm). A fal egy tégl szélességű, bordák nélkül, álboltozatszerűen készült. A szellőző úgy került kialakításra, hogy a tetején kétszer két tégl van élére állítva (közöttük a nyílás), erre egy cserepet, majd nehezeként egy téglát tettek, és az egészet jó erős habarcsba ágyazták. Érdekesség, hogy az alja kúttéglával (alakja a munkát megkönnyítette) lett kirakva.

A katymári második kerekól (külső átmérője 225 cm, magassága 320 cm) kialakítását és méreteit tekintve nagyon hasonlít az elsőre (ez is A/1 típusú). A falvastagság itt is 12 cm-es, a kialakítás álboltozatszerű, a szellőző kémény állapota rossz és az ajtóke-

Kerekől a bátmonostori út egyik tanyáján (Dr. Solymos Ede felvétele)

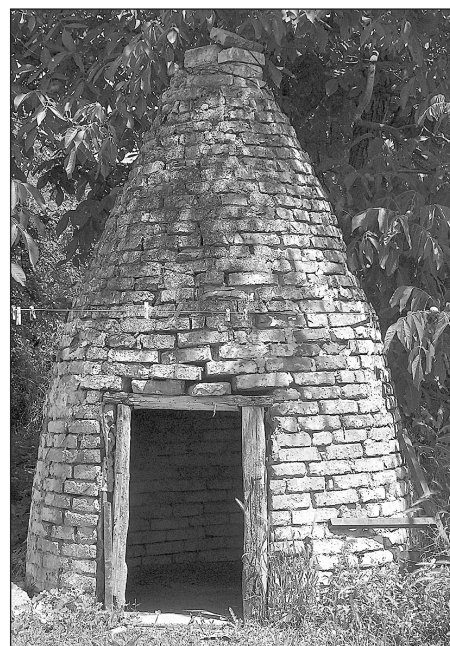

Az első katymári kerekől

A kerekől a Bokod-Kígyós partján áll

sor téglá mélységű alapot. Ebbe a téglát száraz homokkal és kötésben rakta le, majd az ajtókeret beillesztése után a falat kezdte rakni, kötőanyagként habarcsot használt. A kört kb. 100 cm magasságig kissé, felette jobban húzta össze: minden téglát az alatta lévőnél beljebbre került, így szűkített (természetesen a téglákat itt is kötésben rakta). A felmenő falba tervszerű elosztással a baromfinak ülőfát falazott be. Legfelül kétszer két téglát élére állított (közöttük a nyílást hagyva), egy cserépet tett a tetejére, majd nehezezként egy téglát tett rá, és mindent jó habarcsba ágyazott. Kívülről nem vakolta be, de a téglák raká-

A második katymári kerekől

ret tetején lévő téglák mozognak. Az ajtó felett 4-5 sor magasságig főleg egész téglából épült, felette zömében fél és háromnegyed téglát használtak. Az ól alját lebetonozták.

A katymári harmadik kerekől (külső átmérője 220 cm, romosan magassága 210 cm) felmérését nehezítette, hogy teteje bedőlt. A talajtól arányosan elosztva három 15x15 cm-es borda indul, amelyek valószínűleg a csúcson futottak össze. Az egyik bordaközben van az ajtó, a koromlerakódások alapján valószínűleg füstölőnek is használták. Az ajtó magasságáig hengeres, felette kezd kúpossá válni, így ez az A típus sztoppja.

Csávolyon 1965 körül bontották le azt az A/1 csoportba sorolható kerekőket, amely a tulajdonos szerint 1928 körül tég-

lából épült és méretei a következők lehetnek: külső átmérője kb. 300 cm, magassága kb. 350 cm). Bejáratának méretei: szélesség kb. 90 cm, magasság 150 cm.

A kerekőalak építése

A készítés körülményeinek összegyűjtésében nagy segítséget jelentett, hogy a katymári elsőként bemutatott kerekőket a tulajdonos maga építette. Elmondása szerint a formát a Katymár körüli tanyákon és majorokban látta, a faluban általában azokhoz képest kisebbek épültek. Egy ember két nap alatt képes felépíteni, egy kősi téglát szükséges hozzá. A munka megkezdésekor először madzaggal és két szeggel, azokat körzőként használva a kúp alakját rajzolta meg, majd kiásta az 5-6

A harmadik katymári kerekól

sa közben annyi habarcsot használt, hogy megfelelő volt a tömítés, a szél nem fújt át rajta. Másrészt a téglák belső élét közel húzta egymáshoz, a külső élénél nagyobb hézagot hagyott. Ma már az időjárás hatásának köszönhetően több helyen kilátni belülről. Az ajtót deszkából szegelte össze és zsanérral erősítette a kerethez (a tanyákon alkalmanként vasajtóval készültek). Az építésnél rendelkezésére állt kevés kút-tégla, így az alját azzal rakta le.

Érdekességek, sajátosságok

Megállapítható, hogy a kerekólak helye a telek többi épületének elhelyezkedésétől függött. Bejárati nyílásának tájolásánál

fontos szempont volt: a gazda szemmel tudja tartani az ólat és az állatait.

Az ólak évenkénti (de szükség esetén sűrűbben) karbantartásának fontos mozzanata a rovarirtás (főleg tetvek és bolhák ellen). Ezt füstöléssel végezték, meggyújtás után gyorsan ellobbanó, de tartósan füstölő anyagot használtak. Mivel az itteni kerekólak nem vályogból, hanem téglából készültek, így állékonyabbá váltak, és jobban ellenálltak patkány, róka vagy más ragadozó behatolásának. Évenként meszeltek, aminek a javításon túl fertőtlenítő szerepet szántak. A Felső-Bácskában talált ólak nagy előnye, hogy nem kell külön tető, a forma megoldja ezt a problémát. Így az évenkénti felújításkor tetőjavítással nem kellett foglalkozni.

Bácsborsod mellett, a kövesmajori részen az egyik útszéli tanyánál látható egy zöld színű, kerekólrá hasonlító alakzat. Az érdeklődés során a tulajdonosok elmondták: szálerősítésű műanyagból készült, eredetileg egy mezőgazdasági gép alkatrésze volt, korábban a baromfiudvaron a szárnyasok napközbeni pihenőjeként szolgált, a tanya átépítése óta kutyaólként használják.

Irodalmi forrásban az első kör alaprajzú és kúpos építmény a gabonás, alakját boglyakemence vagy méhkas formájúnak nevezik. Bátky Zsigmond idézett cikkében bemutatott egy emeletes gabonást: a földszint disznóól, az emelet gabonás. A közvetlen lánccsém ugyanabban a munkában olyan hajlított vonalú emeletes kúpos kerekól, ahol lent disznókat, fent baromfit tartottak. Később a két haszonállat cso-

portnak külön-külön építettek ólat, az emeletes egyre ritkább: az A típus inkább baromfinak, a B típus jellemzően disznónak készült, bár utóbbit gyakran használták baromfi tartására is. Vargha László 1940-ben írt munkájában olyan kerekól fényképét közölte, amelynek felső része galambdúc. A vázolt változások a kerekólak fejlődésének lépcsőfokaiként is felfoghatók. Ha ebben a rendszerben vizsgáljuk a Felső-Bácskában emelt építményeket, akkor valószínűsíthető, hogy legelősebbi a Baja melletti. Szerkezete alapvetően egyszerű megoldásokat tartalmaz, építésének ideje az első világháború utáni időszakra tehető. Jóval későbbi és méretei miatt bonyolultabb szerkezeti megoldásokat tartalmaz a Bácsbokod határában álló, szellőző kéménye láthatóan nem túl régen került felújításra. A Katymáron találtak mintái a tanyákon, majorságokban látott kerekólak, ezek az 1960-70-es években épülhettek, a helybeliek tornyos tyúkól elnevezést használnak velük kapcsolatban.

A kerekólak olyan szempontú vizsgálata, hogy milyen nemzetiség néprajzához tartoznak, igen nehéz feladat. Bellosics Bálint a Bács-Bodrog vármegyét bemutató monográfiában a magyarokat bemutató résznél említette, az általunk talált ólak többségénél már nem az eredeti építők-tulajdonosok élnek. Egyik katymári adatközlőnk, mikor feltettük neki az erre vonatkozó kérdést, rövid töprengés után a bunyevácokra utalt.

Eltűnő értékünk

Életmódkultúránk szempontjából folyamatosan változó korban élünk. Jól körvonalazza ezt egyik adatközlőnk: „Ma már nemigen tartanak állatot, a boltokban és bevásárlóközpontokban minden megvásárolható. A házaknál a haszonállattartás épületeit lebontják, és fűvet ültetnek mindenhova. Korábban volt négy fagyasztóládánk, de ma már nem kell, elég csak egy. Mindig lehet friss húst venni, áramot takarítunk meg, nincs veszély az állattal főleg betegség esetén, akkor gond ez. Ma már nem élnek együtt a családoknál a generációk, és nincs mindig olyan, aki ellátja a jószágot.” A vélemény híuen jellemzi a XXI. század első évtizedének társadalmi viszonyait. Mivel az üzletközpontok a városokban épülnek, így természetes, hogy Bajától távolabb találtunk inkább kerekólakat. Katymár esetén ehhez valószínűleg hozzájárult határközeli fekvéséből adódó viszonylagos elszigeteltsége, ez is magyarázhatja az ottani három megmaradt kerekólat. A változások szelei azonban ott is megjelentek: új nem épül, a meg-

Kerekól egy csávolyi ház udvarán (Virág János felvétele)

Kerekől kutyaólként

lévők nincsenek eredeti funkciójuk szerint használva, és az enyészet kezdi birtokába venni őket. **Elmondhatjuk: szemtanúk vagyunk, a kerekólak a szemünk előtt tűnnek el.** Érdeemes lenne a kerekólak keresését déli irányban, a határ túloldalán, Szerbiában, a Vajdaságban folytatni, a történelmi Bács-Bodrog vármegye területén. A Szabadka környéki Tavankút és Mala Bosna községben és tanyáikon (szállásaiikon) vannak kerekólak. A helybeliek ezeket *kokosinac*-nak, azaz *kakasos*-nak nevezik. Harkai Imre 1983-ban Temerin népi építészeténél említett kerekólakat.

Jó lenne, ha nem csak úgy élnénk együtt történelmünkkel, hogy a megfakult képeket nézzük, és könyvek megsárgult lapjain a leűnt korokról olvasunk, hanem a skanzenek mellett lehetőség szerint helyben is legyen olyan hely, ahol archaikus elemeket hordozó épített értékeinkkel megismerkedhetünk. Erre itt Baján adódhat lehetőség: a kerekól

közeliében áll a környék volt tanyasi iskolája. Épületében talán még összegyűjthetők a környező tanyák és az iskola fennmaradt tárgyi emlékei, udvarán felépíthetők a korábban a tájra jellemző formájú épületek és ősi háziállatfajtáinkkal népesíthetők be, **hirdetve az eltűnő korok örökségét.**

Kutatásunk során nem juthattunk el Felső-Bácska minden zugába. Ezért kérjük Olvasóinkat: ha a leírtakon kívül van tudomásuk meglévő kerekólról, a közelmúltban lebontottról, fénykép van a birtokukban vagy információval rendelkeznek, segítsék munkánkat. Célunk egy minél teljesebb adattár összeállítása, amellyel múltunknak ezt az örökségét megőrizhetjük az utókorak. Várjuk jelentkezésüket az impresszumban lévő postacímen és telefonszámon kívül a kerekol@freemail.hu e-mail címen is. Az eredményekről beszámolunk lapunkban.

Dr. Nebojszki László

Baja varázsa

Már nem tartozom a fiatal nemzedékhez, s ma a Baján élők legnagyobb része, néhány korombéli veteránt leszámítva, nem ismeri a nevemet sem. Sokan talán meglepődnek, hogy máig is ragaszkodom Bajához, holott nem vagyok bajai születésű, s életemből aránylag keveset töltöttem ebben a városban. Gyermekkoromban alig tudtam valamit Bajáról, legfeljebb annyit, hogy Bács-Bodrog vármegye székhelye.

Tizenharmadik évemben jártam, mikor 1939 nyarán Bajára kerültünk, mivel édesapámat, aki katonatiszt volt, kinevezték az újonnan alakult bajai V. légvédelmi tüzérszázad parancsnokának.

A Szent Antal utca 8. szám alatt, egy kertes családi házban laktunk. Ez az utca különösen májusban, az úttestet övező virágborult vadgeszenye-fasorral, a város legszebb utcája volt. A Duna-parti városban komoly víziélet folyt, s mivel a Balatonon már gyermekkorunkban megszerettük a vizet, jól éreztük magunkat a Duna mellett. Mindjárt megérkezésünk első napjaiban édesapám beiratkozott a Bajai Hajós Egyletbe, s oda jártunk minden délelőtt strandolni. Ott ismerkedtem meg első bajai barátainkkal, dr. Antony Ferenc családjával.

A Hajós Egylet a Duna-parton a szentjánosi öböl és a Türr-émlékmű között feküdt, jó úszók lévén naponta többször leúsztunk a Türr-émlékműig, s onnan viszszaugyaltunk a Hajósba. Még ezen a nyáron édesapámmal és bátyámmal átúsz-

tuk a Dunát, ami később szinte mindennapos szórakozásunk lett.

A kellemesen eltöltött nyár után, szeptember elején megkezdődött a tanév. A ciszterek Bajai III. Béla Gimnáziumába jártunk, amelynek igazgatója dr. László Vince volt, osztályfőnököm pedig Török Bonifác tanár úr. Osztálytársaim barátságosan fogadtak, s hamarosan akadt köztük néhány barátom is. A bajai gimnázium egyik kiváltsága volt a Barta Lénárd tanár úr által vezetett vízitelep, ahol tavasztól késő ősziig különféle sportokat űzhettünk. Ez az intézmény nagy szerepet játszott abban, hogy a bajai diákok szoros közösségi életet éltek, amely egy életre rányomta bélyegét a fiúkra.

Ugyancsak pozitív nevelő hatással volt az ifjúságra a cserkészmozgalom, amely számos hasznos gyakorlati tudás elsajátításán kívül összetartozásra, jó erkölcsre, és hazafiságra nevelt, Sulyok Ignác parancsok úr irányítása mellett.

1939 szeptemberében kitört a második világháború, s diákeveink alatt sokszor behívtak bennünket különféle segédszolgálatokra, nyáron mezőőrségre, év közben légoltalmi (légó) szolgálatra, amelyet vagy a városházán vagy a Barátok templomtoronyában végeztünk. Onnan kitűnő kilátás nyílt az egész városra, s reggelente a magasból távcsővel néztük társainkat meg a lányokat, amint iskolába igyekeztek.

1943 őszén bombázási veszély miatt a nyári vakációt november 1-ig meghosz-

szabították, így egész ősszel járhattunk a vízitelepre. Én minden délután szkiffel jártam a Dunát, gyönyörködtem az ártéri erdők színpompájában, élvezve a csöndes nyugalmat. Csodálatosan szép napok voltak ezek, melyek emléke máig is bennem él. Az 1943-44-es tanév rövid volt, s főleg nekünk, érettségire készülők nyolcadikos diákoknak komolyan meg kellett fogni a munkát, ha el akartuk végezni az anyagot. Az érettségi vizsgára május elején került sor, és jó eredménnyel fejeztük be középiskolai tanulmányainkat.

Az érettségi után felejthetetlen szép vakáció következett. Májusban reggelente evezős tréningre jártunk, délutánonként a zárdában rendezett tánciskolában sajátítottuk el a tánc elemeit a zárdista lányok társaságában. Négy párral jó kis társaságot szerveztünk, és együtt jártuk kirándulni meg az Evezős Egyletbe fürdeni és evezni. Esténként néha a lányoknál jöttünk össze táncolni. A háborús hangulat ellenére is élveztük a fiatalságunkat.

Augusztus végén és szeptember elején érték Baját az első légitámadások, amelyek a Duna-hidat célozták és rombolták le. Szeptemberben megkezdődött az egyetem, s a fiúk Budapestre kerültek. 1944 őszén azután a háború vihara teljes erővel végigsöpört az országon, szétszórva az embereket. Sokan elmenekültek a szovjet csapatok elől, a fiúk egy része katona lett, némelyek meghaltak, mások hadifogságba estek, nehéz hónapokat

élt át mindenki. Néhány hónapos frontszolgálat, majd hadifogság után 1945 augusztusában láthattam viszont Baját. Sajnos, már nem hazamentem, mert 1944 októberében szüleim elmenekültek, így Szabó Zoltán barátom szülei láttak vendégül. Szívesen fogadtak, kényeztettek, majd minden nap más család hívott meg ebédre vagy vacsorára. Néhány fiatallal délutánonként kijártunk a Dunára. Összeszedtem magamat, és újult erővel kezdettem neki szeptemberben az egyetemnek. Ekkor láttam először, mennyire ragaszkodom Bajához. Bátyám is, aki 1945 novemberében tért vissza hadifogságból, Baján telepedett le.

Mi édesanyámmal abban az időben Budapesten, nagybátyáméknál találtunk menedéket, de tavasszal édesanyám leutazott Bajára lakást keresni, és májusban be tudott költözni új otthonunkba, és édesapám hadifogságból már ide térhetett haza. Miután csaknem mindenünk elvesztett, a lakást néhány megtalált, leginkább sérült, meg kölcsön kapott bútorral rendeztük be.

A nyári szünetben már újra hazamehettem Bajára. A vakáció megint szép volt, újabb baráti kört szerveztünk, akikkel ismét jártuk a Dunát, és a helyzetnek megfelelő szerény körülmények között, de jól szórakoztunk. Szépek voltak a nyári és a szénhiány miatt sokszor hosszúra nyúlt téli vakációk. A fiatalság, a szerelem diadalmaszkodott a nehézségeken. Élvezetesek voltak a Budapest és Baja közötti utazások is kedves diáktársaságban.

Mikor tanulmányaim befejezése után MÁV-mérnök lettem, majdnem minden hét végén hazajártam. Mikor forró nyári éjszakák a vonat a Duna-hídra ért, és megcsapott a friss dunai levegő, érzem, hogy otthon vagyok. Sokszor több időt töltöttem a vonatban, mint szüleimmél, de nekem megérte.

Hazatérése után bátyám a bajai cserkészben vállalt vezető szerepet, majd a cserkészmozgalom betiltása után titkos keresztényszocialista mozgalom keretében tartotta össze a fiatalokat, és nevelte őket keresztény és hazafias szellemben. Ez az akkori rendszer szemében halálos bűnnek számított, s az ÁVO vaskeze 1952 őszén lecsapott a mozgalmunkra. A bajai összeesküvők súlyos árat fizettek hazafias tevékenységükért. Bátyámat és Harczos Lacit halálra ítélték és kivégezték, mi, többiek pedig évekig szenvedtünk börtönben, míg az 1956-os forradalom kiszabadított bennünket. A börtönök alatt a bajaiak összetartása legendássá vált, s bennünket egy életre összekovácsolt a megpróbáltatás. Ezek az események elválaszthatatlanul kötöttek bennünket Bajához. A volt politikai foglyok körében ma is mint a *bajaiakat* emlegetnek minket.

Szabadulásom után nem mehettem Bajára, mert édesanyámat 1953 elején kitelepítették Kecelre. December végén azonban pár napra Bajára látogattam, ahol ismét szeretettel fogadtak a régi barátok. Börtöntársaim nagy része viszont ekkor már elhagyta az országot.

1957 január végén szántam rá magam a menekülésre, mert már sok otthon maradt volt politikai foglyot visszavittek a börtönbe. Ismét Bajára jöttem, ahol segítő barátokra találtam, dr. Antony Jánosék és Rigó Ferenc vasutas segítségével jutottam át Jugoszláviába. Mikor a vonat elindult a bajai állomásról, vérző szívvel búcsúztam szeretett városomtól, mert nem tudtam, viszontláthatom-e még valaha.

Harminc év telt el, mikor végre ismét Magyarország földjére léphettem, természetesen egy bajai látogatás nem maradhatott ki a rövidre szabott programból. Mint mindig, akkor is szívrepesve vártam a viszontlátást a várossal. Persze már nem ta-

láltam meg mindazt, amit három évtizeden át a szívemben őriztem. Az évek múlásával egyre kevesebb maradt az én régi Bajámból. Egykori barátaim nagy része elköltözött, ki Budapestre, ki más városba, ki más országba, más világrészre, vagy éppen a másvilágra. Azért akad még néhány régi barát, aki szívesen fogad. A város képe is egyre jobban változik. Sokszor elbolyongok esténként a csendes utcákon, megkeresem a házakat, ahol valamikor laktam, meg amelyekbe kislányokhoz vagy barátokhoz jártam, némelyik kívülről még réginek látszik, másokat lebontottak vagy átépítettek. Mindegy, a lakóik már nem a régiak, s a hozzájuk fűződő emlékek, melyeket néhány fénykép meg a lelkemben megmaradt kép őriz, már csak illúziók. Baján a legtöbb régi ismerőst ma már a Rókus temetőben találom meg.

Hiába, az idővel minden megváltozik, mi magunk is. Az a fiatalember, aki egykor a régi utcákat róttá, ma már nyolcvanhoz közeledő öregember lett, legfeljebb a szívében maradt a régi. A régi kapcsolatok negyvennyolc évi távollét alatt sem szakadtak szét, s bár sok emberrel érintkeztem ezalatt, és sok emberrel leveleztem, ezeknek egy része még mindig bajai ismerős, és mindig felderül a szívem, ha bajaiakkal találkozom.

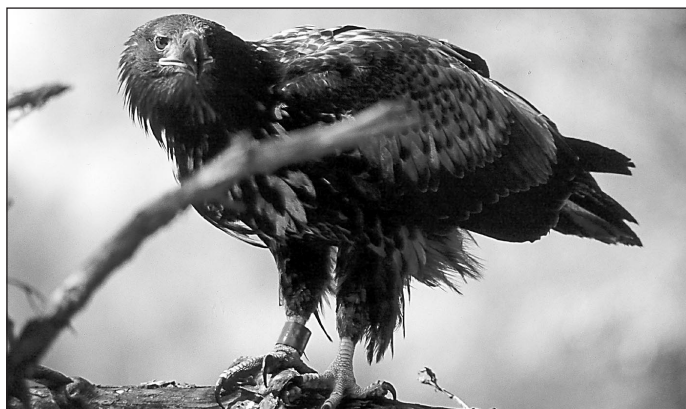
Sokszor kérdezem magamtól, vajon mi az a varázs, ami még mindig Bajához vonz. A város hangulata, lakóinak kedves természete, a Duna, amit mindig szerettem, a mellékágak, s az ártéri erdők színpompás bája, az ott töltött fiatal éveim, ifjúkori szerelmeim, régi barátok? Bizonyára mindez együtt, s nem utolsó sorban az az ideális kép, amit évtizedeken keresztül őriztem magamban, s amely – ha meg is halványodott – eltűnni nem fog soha.

Kosztolányi Károly

Sajátos fotóélmény Gemencen

Gemenc különleges helyet foglal el hazai védett területeink között: a táj megkapó szépsége, a növény- és állatfajok sokfélesége olyan vonzerőt jelentenek, amely a természetfotósok kedvenc úti céljává teszi ezt a varázslatos árteret. Itt még ma is érvényes a neves természettudós, Alfred Brehm 1878-ból származó *Kirándulás a Dunán* című leírásának részlete: „Egyetlen pillantással láthatni a fa életének minden fokát, a sarjadó fűz hajtástól kezdve, a korhadó faóriásig” .... Fenti sorokkal összhangban lévő reményekkel, az élővilág természetes pillanatainak megörökítésének szándékával érkeztem én is a közelmúltban Gemencre.

Minden természetfotós életében vannak olyan helyzetek, amikor valamilyen zavaró körülmény akadályozza az áhított kép elkészítését. Ebben tulajdonképpen nincs semmi különös,

hiszen a téma és a tevékenység jellegéből adódóan rengeteg a kevésbé sikeres próbálkozás: most egy ilyenről szeretnék beszámolni.

Az egyik holtág mellett, egy vízbe dőlt idős fűz közelében választottam meg lessátor helyét. Lelki szememmel már rajta láttam a rétisast, amint sárga színű kampós csőrével tépi a vízből frissen kiemelt halat. Ha matematikailag nézzük a megálmódott felvétel esélyét, akkor annak valószínű bekövetkezése igencsak minimális. Hiszen a sok négyzetkilométeres revírben miért éppen ma halászna, majd reggelizne itt hazánk legnagyobb testű ragadozó madara. Mégis, alig egy óra várakozás múltán a holtág túlsó partjának egyik kiszáradt nyárfájára leszállt egy fiatal rétisas. Az esélyek váratlanul megnövekedtek, de ezen a ponton még minden lehetséges volt. Néhány örökkévalóságnak tűnő, idegtépő perc után a madár elrugaskodott a fáról, lecsapott a vízre, kiemelt egy jókora halat, és néhány másodperc múlva már landolt is az én vízbe dőlt fűzfámon. Az átélt izgalmak hatása alatt, szinte eufórikus hangulatban kezdtem el fotózni az előttem reggeliző rétisast. Ilyen helyzetben az ember csak a madár szemét, mozdulatait, kontúrját figyeli, hogy a kép élessége és a kompozíció rendben legyen. Már majdnem egy tekercset elexponáltam, és kicsit kezdtem lehiggadni, amikor valami gyanúsat vettem észre a keresőben: a sas lábán jókora piros műanyag gyűrű, egyik oldalán pedig egy méretes piros műanyag lap volt. Valószínűleg kutatási céllal, még fióka korában jelölhették meg ilyen módon, hogy a leolvasáshoz ne kelljen újból befogni, és az adatok távcsővel – vagy mint most nekem a fényképezőgép objektívjével – begyűjthetők legyenek. Éppen csak rendszámtáblát nem szereltek rá. Az ilyen módon „felkészített” madár ázsiója persze már közel sem azonos a jelöletlen madaréval, fotós szemszögből nézve már nem számít kívánatos tróféának.

Kesergésre azonban nem maradt idő, mert a sas a reggelit befejezve újra nekiindult és néhány szárnycsapást követően leszállt a holtág szélének sekély vizére, egészen közel a jól álcázott lessátorhoz, és itt fürödni kezdett. A remények újraéledtek, bíztam benne, hogy a víz takarni fogja a gyűrűt, a lap pedig nem látszik minden helyzetben. Ahogy a géppel ráfordultam, már láttam a problémát: a madár közelsége miatt nem fért bele a keresőbe. Ez önmagában még nem lett volna gond,

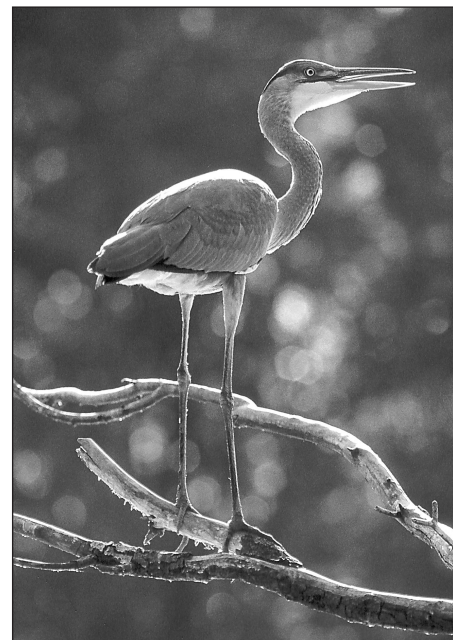
mert ilyen szűk kivágással is lehetséges jó képek készítése, a fő problémát az okozta, hogy a madár túl közel volt. A teleobjektíven beállítható legkisebb távolság hat méter volt, a rétisas pedig nagyjából öt és fél méterre fürdött tőlem. Így fotós szempontból tehetetlen, de a megélt élmény szempontjából azért még így is irigylésre méltó szemlélője lehettem a ragadozó önfelelt pancsolásának.

A nap azonban még tartogatott fotótémát a számomra. A lessátorhoz egészen közel egy jégmadár telepedett le a halászat fáradalmait kipihenni. Később egy fiatal szürke gém szállt le az öreg fűzre ragyogó ellenfényben

Talán velük akart a gemenci erdő egy kis kárpótlást nyújtani a sas miatt.

Kép és szöveg:

Nagy Csaba

Futó árnyék

Állt a sugárút sarkán, s nézte a hömpölygő, kavargó tömeget. Neonfényes kirakatok hosszú sora világította meg a vizes aszfaltot, s a vibráló reklámok fényei színesre festették a járókelők arcát. A fények különös játékát figyelte, s közben ismerősök után kutatott az emberforgatagban.

Régen, nagyon régen nem járt ebben a városban.

Most, hogy végignézett az öt-hatemeletes épületeken, a kivilágított üzletek gazdag kirakatain, az volt az érzése, hogy nem is abban a városban van, amelyhez annyi kedves emlék fűzte.

Az egyik üzlet előtt megállott. Friss sonka, szalámi kínálkozott az üveg mögött. Erről eszébe jutott, hogy aznap jóformán nem is evett. Már megindult az ajtó felé, amikor az üzletből egy férfi lépett ki. Rá se nézett, észre sem vette a mellette ácsorgó nőt. Aktatáskájával foglalatoskodott. Ismerősnek tűnt. Ezt a gesztenyebarna, hullámos haját, ezt a szabályos arcot már látta, ismerte valahonnan... Aztán a következő pillanatban – mint egy áramütésről – egész teste megremegett a felismerésben.

– Péter... – Nem tudta, hangosan ejtette-e ki, vagy csak magában mondta a nevét. Agyában a gondolatok szélesebb örvénye indult meg.

– Nem lehet, rosszul láttam... fantáziálok... Vagy talán mégis?...

Hirtelen megfordult, s elindult a szürke ruhás férfi után. Tekintetével makacsul belekapaszkodott, s bárhogy is sodródtak az esti járókelők áradatában, követte.

– Igen... Ő az, Péter. – S ahogyan követete, a tekintete immár századszor is végigsimogatta az előtte haladó alakot. Mintha eltűntek volna az emberek az utcáról, a sokemeletes épületek, és a neonfényes, néma csendben csak ők ketten haladtak volna valahova... valahova a múltba. Gondolatai legalábbis ott kalandoztak a messzi évek távolában. Diákéveiben...

Épp egy nehéz vizsgáról igyekezett hazafelé. Elgondolkodva, fáradtan, lelépett a járdáról... Egyszer csak valaki keményen galléron ragadta, s teljes erejéből visszarántotta. Ugyanabban a pillanatban egy taxi robogott el mellette néhány centire...

Egy férfi karjában találta magát. De újabb meglepetés várta. K. Péter volt, a tanársegéd a biológia laborból...

– Na, ezt megúsza, kis kollegina, de ha ilyen szórakozott, nem biztos, hogy még

egyszer ilyen szerencsés lesz – mosolygott a férfi, azonban még mindig nem engedte el szorításából.

Hirtelen nem is tudta, mit szóljon. Valami köszönetfélét dadogott, de az ölelés nem volt egyszerű mentési fogás. A következő pillanatban már felmérte a helyzetet...

K. Péter őt is tanította. Szemük már az első órán többször összeakadt, s egy villanással mindig tovább is tartott ez a találkozás, mint amennyit a helyzet természetesen megengedett volna...

A tanár-diák viszonyban kissé kellemetlen volt, de nagy szerelem lett a vége. Az a híres első, nagy szerelem a maga bűbajos, de bizony sokszor nyomot is hagyó őszinte összeborulásával. Elvégezte az egyetemet... Állást keresett... A férfi mindenben segítette... Boldogok voltak. De... De a tanár úr egyre gondterheltebbé vált, szótlanúsága, meg a néha távolba révedő tekintete egyre nyomasztóbbá vált.

Mintha eltűntek volna az emberek az utcáról, a sokemeletes épületek, és a neonfényes, néma csendben csak ők ketten haladtak volna valahova... valahova a múltba. Gondolatai legalábbis ott kalandoztak a messzi évek távolában. Diákéveiben...

– Te, Éva – szólalt meg egy este, búcsúzáskor. – Amerikába hívnak ösztöndíjjal, három évre...

Jéghideg szorítást érzett mellében, de hallgatott, s minden ízében érezte a váratlan veszélyt. Veszélyt, amely a kettejük életét sarkalatosan megváltoztatja. Úgy is lett. Ő állást kapott egy kisvárosban, Péter pedig elutazott Amerikába. Következtek a telefonok, levelek, biztatások, ábrándozások. Aztán lassan kis történetük édes emlékké vált. Lelke mélyén bántotta, hogy Péter helyette az amerikai munkát választotta, s az okozott seb hónapok múlva is lüktető, fájó nyomként élt benne...

Aztán tompultak az érzések, majd megjelent Endre az életében. Két év után férjhez ment. S mikor kislánya is megszüle-

tett, egyre ritkábban markolt lelkébe múltjuk emléke. Igaz, diákéveinek életábrándokkal teli estéi, őszinte kitarukozásokat hozó éjszakái megmaradtak, és éltek benne azóta is...

A történekről soha senkivel nem beszélt. Férjével sem. Valahogy félt hozzányúlni életének e szakaszához, mintha csak egy halott nyugalomát zavarná meg vele... S íme, most mégis találkozott a múlttal...

Befordultak egy mellékutcába. Itt már kevesebb volt a járókelő, senki sem takarta el az előtte haladó férfit. Éva nézte, nézte a jól ismert alakot, s szívében olyan forró vágyat érzett, hogy legszívesebben odarohant volna hozzá. De zsebábrándok fogta le végtagjait. Csak ment tovább, s hallgatta lépteinek koppanását.

...Mintha csak egy óra ketyegne – gondolta. Az idő... percek... órák... évek... aztán hirtelen egy kérdés villant agyában:

– Mit is akarok én tulajdonképpen?

Nem tudott válaszolni rá. Csak érezte, hogy régi vágyak, álmok, érzések hulláma csap át rajta, s fuldoklik... De a kérdés egyre visszhangzott benne, s ez valahogy józanítólag hatott. Most vette észre, zsebre dugott keze szorongat valamit. Kivette. Átforrósodott tenyerében ott csillogott a sztaniolba csomagolt csokoládébaba. Kislányának, Marikának vásárolta még reggel... Önkéntelenül is lassította lépteit. Valami megmozdult benne. Körülnézett, akár a csínytevő gyerek, aki attól fél, hogy valaki rajtacsípi.

– Mit történe, ha odalépnék hozzá? Vajon magához szorítana, ahogyan régen szokta?

Megborzongott. Érezte, hogy nem tudná visszautasítani, és ettől a megállapítástól meg is ijedt. És mi lenne azután?...

Kezében hirtelen összeroppant a csokoládébaba. Megállt. Kihúzta kezéből a behorpadt testű, pisze orrú babát. Furcsa, kellemetlen érzés kerítette hatalmába. Most már tisztán, biztosan tudta, hogy nem megy oda a férjhez... Még egyszer utána nézett. Látta, mint távolodik a lámpák rávetődő fényében. Már csak a vállát és a fejét látta... Később csak a fejét... Aztán semmit. Az utcát sem, az embereket sem. Behunyta szemmel állt néhány pillanatig. Szíve összeszorult, torkát is fojtogatta valami, és mégis jóleső érzés áradt el benne: a megnyugvás. Tudta, hogy lelkén átvonult a vihar, mint futó felhőárnyék a hegyoldalon...

Máthé András

Szwoboda István, a bajai bográcskészítő

Az 1950-es években, amikor megszűntek a kisipari minősítéseket, a különféle szakmák képviselői kisipari termelő szövetkezetekbe (ktsz) tömörültek. Minden iparos bevitte a saját szerszámát és esetleges anyagi fedezetét.

Szwoboda István 1957-ben kezdte a bádogos és központifűtés-szerelő szakmát tanulni Baján a Vas- és Fémipari Ktsz-nél. A szűkebb szakmai tevékenység mellett bográcsokat nem készítettek, hanem csak konyhai üstököt. Mivel a rozsdamentes termékek még ismeretlenek voltak az országban, ezért vas- és fekete fémlapból dolgoztak, amit belülről ónoztak. Az ifjú diák három évi oktatást követően, 1960 nyarán szabadult fel, és maradt a ktsz alkalmazásában. A következő év májusában holt szezon volt a bádogosoknál, ezért a részlegvezető felajánlotta a dolgozóknak, hogy aki akar, egy hét szabadságra távozhat, mások pedig bemehetnek a lakatos-részlegbe dolgozni. Szwoboda úr a munkát választotta, és közelebbi ismeretséget kötött a lakatos szakmával. Az ottani részlegvezetőtől halfőző bogrács készítésére kapott ösztönzést. Mivel a szakmai szerkesztést már ismerte, némi segítséggel néhány nap alatt elkészítette élete első bográcsát.

A ktsz-nek az egykori Klub Presszóval szemben volt a műszaki részlege és mintakirakata. A különféle szakmák szebb darabjai ott kerültek az érdeklődők szeme elé. A fiatal Szwoboda 10 literes, barna zománcú bográccsal gyarapította a kiállított termékek sorát.

A mester és műhelyének termékei

A későbbiek folyamán, 1986-ban kiváltotta az iparendélyt. Víz- és központifűtés-szereléssel foglalkozott, de a téli időszakban bográcsok gyártásába kezdett. A gáz- és központifűtés-szerelő szakma '90-es évekbeli fellendülésekor Szwoboda István nem vállalta a munkával járó házalást, és nagyobb ütemben kezdett a bográcsok előállításához. Rokonok, ismerősök, barátok tetszését elnyerték az új termékek, ami újabb ösztönzést adott a mesternek. A Dózsa György úton reklámtáblát helyezett el, ezáltal sok helyi és vidéki kereskedő, átutazó kereste fel. Napjainkra a neve az egész országban ismertté vált, és a külföldi, leginkább német turisták is gyakorta felkeresik. Visszajáró vásárlói többek között olyan neves személyek, mint Bodrogi Gyula vagy Oszter Sándor.

Szwoboda István fia, Csaba karosszérialakatos szakmát tanult, és amikor leszerelt, beállt apja mellé. Napjainkban a családfő feszi fel az árrendeléseket, az anyagbeszerzést, kiszállításokat intézi, a műhelymunkát pedig a fia irányítja.

A bográcskészítés jelentős kézi munkát igénylő szakma. A bográcsokat nem lehet futószalagon, tömegtermeléssel előállítani. Egy átlagos, 15 literes bogrács elkészítése legalább egy óra munkát igényel, míg a rozsdamentes darabokon több órán keresztül kell dolgozni. Mivel az utóbbiak ké-

sőbb nem takarja zománc, alapos precizitással kell hegesztésüket végezni.

Nagy vonalakban fussuk át a bográcskészítés munkafázisait. Először a megfelelő méretű szabásminták alapján úgynevezett rezgő ollóval lemezből kiszabják a bogrács fenekét és palástját. Ezt követi a palást gömbölyítése és peremező géppel a habfogó kialakítása. A bogrács fenekét eleinte kézi szerszámokkal kalapálták ki domborúra, manapság már ezt a műveletet is géppel, rezgő kalapáccsal végzik. Miután a bogrács fenekének széleit visszahajtották, ráhegesztik a palástot. Két oldalára szegecsekkel felerősítik a füleket.

Az összeillesztéseknél szépen leköszörül a bográcsot, majd következik a csiszolás. A fogantyú lapos vasból van kialakítva, közepére beütve a lánc tartó, hogy a bogrács ne csúszkáljon. Az utolsó művelet a ronggyal és a különféle pasztákkal való fényezés.

A zománcozásra szánt termékek esetében a végső munkafolyamatot a zománcozás jelenti. Szwoboda úr kezdetben Bonyhádra, később Budafokra járt zománcoztatni, majd 1997-ben vásárolt egy zománczó kemencét, és 2004 tavaszáig saját maga zománcozta termékeit. A tavalyi évben életbe lépő európai uniós környezetvédelmi előírásoknak megfelelő átalakítások magas költsége miatt azonban már nem végzi ezt a munkafázist. Azóta ismét egy zománczó vállalkozóhoz hordja árúját.

Az értékesítéskor nem kell piacra, vásárookra járnia, az évek során kialakult vevőkörre rendszeresen felkeresi. Volt egy időszak, amikor nagyobb tételben szállított bográcsokat egy siklósi üzletbe. Abban az időben – az 1989-es jugoszláv háború előtt – sokan jártak át a határon túlról is Magyarországra vásárolni. Napjainkban Mohácsra, Pestre horgász-, vadászboltokba szállítja áruját.

A család termékei között megtalálhatóak 8, 10, 20, 30 literes halfőző, gulyás- és tálalóbográcsok rozsdamentes valamint zománcozott kivitelben. Szvobodák a bográcsokhoz vas háromlábát, a kerti grillezéshez flekkensütőt készítenek. A vendéglátóipari tálaláshoz kisebb méretű, állványos asztali bográcsokat gyártanak. A konyhában használatos eszközök is leginkább rozsdamentes anyagból készülnek a Szvoboda-

műhelyben. A repertoár a következő: merőkanál, tányér, lábos, fazék, serpenyő, levestál, pizzasütő, diszkosz, vok.

A bajaiak számára a bogrács szimbólum. Jelenti a hal szeretetét mind a vízben, mind pedig a tányérban. Azt minden gasztronómiában járatos ember tudja, hogy a jó halfőző bogrács lényege, hogy a felső része felé szűküljön össze, mert így a gőzök visszacsapódnak, az aromák a lében maradnak. Viszont arról, hogy a bogrács a megfelelő funkcióját ellássa – mellette még esztétikus is legyen – a bográcskészítő gondoskodik. Nagyon fontos a bogrács közösségteremtő ereje. Úgy gondolom, Baján egy háztartásból sem hiányozhat ez a főzőeszköz. Akinek pedig még nincs, az ne tévoldozzon mihamarabb beszerezni egyet!

Kothencz Kelemen

Vizáink

A közelmúltban Schmidt Antal hívta fel a figyelmemet a Természet Világában még 2003-ban megjelent írásra (9. sz. 427-429), mely a szigetközi vízfogásokról szól. Ebben történik említés az 1957-ben Baján fogott vizáról is, mely 134 kg volt, és ikrája (kaviárja) 20,7 kg. Érdekes, hogy a Petőfi Népe annak idején nem emlékezett meg a nagy eseményről, (az „ellenforradalom” boncolgatásával voltak elfoglalva), de még a Halászat című szaklap is csak fényképeket közölt a rezéti vizáról, sőt Felvidéki István sem említi a bajai HTSz történetében. Fényképét a múzeum fotótára őrzi, készítette Kiss György 1957 májusában. Pedig az akkor már szenzációnak számított, hisz az utóbbi 100 évben, pontosabban 1900 és 1987 között mindössze 29 vizát fogtak a Duna magyarországi szakaszán, összesen 3725 kg súlyban, a legnagyobb 240, a legkisebb 44 kg volt. Baján korábban, 1900-ban egy 202 kilós került hálóba. Lehet, hogy a kimutatás nem pontos, hisz öreg halászok arról beszéltek nekem, hogy Baja alatt, a Sárospartnál halásztak vizákra. Az is gyanús, hogy még az 1909-es bérleti szerződésben is kötelezik magukat évi 2 mázsa viza vagy tok beszolgáltatására az érseki konyhára. A nyilvántartásban nem szerepel az a 130 kilós paksi viza sem, melyet az 50-es években fogtak, kitömötték, hosszú évekig a paksi HTSz budai halászcárdájának kerthelyiségében függött, s 1960-ban a bajai múzeumnak ajándékozták. Addigra sajnos eléggé tönkrement, vértjei lehullottak, így most „meztelenül” látható a kiállításban.

A Baján fogott viza

Akár így, akár úgy, az biztos, hogy ez a hal nagyon megfogyatkozott, hisz még az érsekség 1746-os elszámolásában 238 mázsa szerepel Paks és Szeremle közti vizatanyákról. Tavasszal és ősszel vonultak fel a Dunán, ilyenkor voltak a nagy vizahalászatok. A talán legnagyobb vizáról Bél Mátyás tesz említést. 1732 június első felében Mohácsról került a bécsi piacra, ahol a felügyelő lemérte, és a következő adatokat jegyezte fel: „ikra 88 font, belek 74 font, hólyag 4 font, a hús 895

font, összesen 9 mázsa és 71 font, hossza 5 és fél rőf, kerülete két egész két harmad”. (A font 0,55 kg, a mázsa 56.12 kg, a bécsi rőf 77,75 cm volt.)

Korábban talán még ennél is többet foghattak, hisz Gaál Károly professzor megjelenés előtt álló dolgozata szerint a török időkben – az 1500-1600-as években – a körmendi Batthyány uradalom a mohácsi és tolnai halászköztől és halkereskedőktől felvásárolta a hordókba leszótt vizát, szekéren szállították egy részét a

gráci halpiacra, más részét az uradalom falvaiba, ahol a mészárosokkal mérették ki. Megérhette nekik, pedig fizetni kellett a fuvarköltséget, a vámokat (ha más birtokos területén mentek át), de időnként a kóborló török katonáknak s egyéb útonállóknak is. A viza a legdrágább hal volt, egy kimutatásból tudjuk, hogy míg a többi (ponty, csuka, harcsa) mázsája 2-3 forint volt, a vizát 12 forintért adták. Az irodalomban gyakran szerepel, hogy a vizák csak Pozsonyig jutottak fel, ezért is volt jó üzlet a magyarok számára. Az osztrák irodalomból azonban tudjuk, hogy Passauig előfordultak vizafogók az osztrák Dunán is, különböző rendeletekkel szabályozták ezek leverését, használatát. Mivel néhol az egész folyót elfogták, a hajósok tiltakoztak, pereskedtek miatta.

A folyószabályozások, de a mértéktelen halászat miatt is nagyon megfogyatkozott a tokfélék száma a magyar Dunán. Egy pesti halászmester és halkereskedő, Singhoffer Mátyás József (SMJ) a Halászat 1918-as évfolyamában ír a magyarországi tokfélékről, melyeket még a 19. századi pesti halpiacról jól ismert. Felsorolja és leírja a vizát, a sima- és tuskéstókot, a sőreget, az esztiketeket vagy vizatokat és a kecségét. Legelterjedtebb a kecsége, mely majdnem minden folyóvízünkben megtalálható – írja –, a simatok szintén sok helyen előfordul, ellenben a többi nagyon ritkán. Ezek leginkább az Aldunán találhatók, ha fel is rándulnak, huzamosabb ideig nem maradnak.

A 19. század közepén az Orsova és Budapest között közlekedő személyhajó szállította a fővárosba a halakat, s ez három napban telt, különösen nyáron nagyon kellett jegelni az árut, hogy meg ne romoljon. 1876-ban nyílt meg a karánsebes-orsovai vasútvonal, ezzel már gyorsabb lett a szállítás. Sokszor előfordult, hogy a pesti halpiacon árubőség lett a tokfélékből, ami az árakat is lenyomta. A szorosok szabályozásával eltűntették ezek kedvelt tartózkodási helyeit, ezért csökkent számuk.

Az orsovai beszerzés mellett Romániából is importáltak halat, de azokat formájukról messziről meg lehetett különböztetni. Az aldunaiak a szorosban erősebb vízsebesség miatt izmosabbak, nyúlankabbak lettek. A kecségéknek viszont az orrukon gömbölyű kinövések voltak, nyilván a sziklás talajtól.

Ami az ivadékokat, a kisebb porontyokat illeti, legtöbb a kecségéből található. Kevesebb a simatok, nagyon ritka a tuskétkot, 46 évi halászokodása alatt Singhoffer csak egyetlen sőregivadékokat látott, de vizaporontyot egyet sem, nem is tud arról, hogy magyar vízen fogtak volna. Bár a pesti halpiacon árusítottak kis vizákat, azok Romániából vagy Oroszországból származtak. Pedig a vizák nálunk is ívnak. Többször került hálóba olyan viza, melynek ikráját túlélétség miatt kaviárnak már nem lehetett feldolgozni. Sok olyat is fogtak, melyek már részben leívtak, sőt az is megtörtént, hogy a kifogás után ikrája a ladikba folyt.

Esztiketeket nagy ritkán láttak, egy másnak mutogatták, mint ritkaságot.

Romániából került néha kecsége és sőreg kereszteződése. A közölt cikkhez Unger Emil ismert halbiológus fűzött megjegyzéseket. Szerinte az esztiketeket vagy viasztokeket a vágótok fiatal példányai, amit a halászok alig ismernek fel, mert nagyon különbözik a kifejlett egyedtől. Szerinte a tokfélék ivadéka azért ritka a magyar vizekben, mert maga a hal is ritka, bár a Dunában ívnak. A kis viza még inkább különbözik a nagytól, tehát az is lehet, hogy csak nem ismerték fel, ha fogtak is.

Az utóbbi években folynak kísérletek, hogy a vizát „visszahonosítsák” a Dunába. Az egyik nagy probléma, hogy nehéz megtermékenyített ikrához jutni. Ennek két oka is van. Az egyik, hogy az a két ország, Románia és Oroszország, mely szállíthatná, tart a kaviár-konkurenciától, és nem hajlandó eladni, a másik ok már adminisztratív: tájidegennek minősítették a vizát – mondván, hogy nem őshonos –, és ezért az Uniótól kívülről behozni nem szabad. Persze ugyanakkor egy csomó idegen halat honosítottak meg! A százhalombattai TEHAG egy időben kísérletezett a kecsége és a viza keresztezésével, a vicsege tenyésztésével, de valamiért abamaradt a tömeges előállítás.

Napjainkban csak olvashatunk, ábrázolhatunk a vizáról, tokfélékről, s reméljük, egyszer mégis sikerül elszaporítani a Dunán ezt a ritka, értékes halat.

Solymos Ede

VÉDENDŐ VÉDTELENEK

DUNA-VÖLGYI CSILLAGVIRÁG

A Baja környéki hullámtér kora tavaszi virágpompájának egyik legfeltűnőbb geofitonja az általában február második felétől nagyjából március végéig virágzó *Duna-völgyi csillagvirág* (*Scilla vindobonensis*). Kékes virágaiban akkor gyönyörködhetünk, amikor a még nem záródó lombkoronán át a talaj elegendő fényt kap. Hagymájából növeszti jellemzően két (ritkán három) tőlevelét és közöttük vöröses színezetű, 10-20 cm hosszúságú szárát, amelynek végén a hajtás-csúcs virágrügyei és bimbói szürkészöldek. Fürtjei ibolyakék színűek és hatszirmú, csillagszerű virágokból állnak. A magház töve fehér, a termés világosbarna és benne a mag sárga.

Duna-völgyi csillagvirág

A Gemencen jellemzően a magas ártéri szintek ligeteiben helyenként tömegesen előforduló növény a liliumfélék családjába tartozik. Az irodalom a XX. század utolsó

évtizedéig kétlevelű csillagvirágként (*Scilla bifolia*) azonosította, azonban a kutatások szerint hazánkban valójában öt faj mutatható ki. Az elkülönített fajokra a vikariálás jellemző, azaz a földrajzi tájtól függően találkozhatunk valamelyik csillagvirág fajjal. A Velencei-hegységben Nadapon, a Templom-hegyen fordul elő a nadapi csillagvirág (*Scilla spetana*); az ország észak-keleti részén találkozhatunk az erdélyi csillagvirággal (*Scilla kladnii*); az Északi-középhegységben, az Alpokalján és a Dunántúli-dombság szigetszerű helyein láthatjuk a hegyi csillagvirágot (*Scilla drunensis*); a Dunántúl előzőekből kimaradó részein (köztük Gemencen) és a keleti határszélen bukkanhatunk a Duna-völgyi vagy ligeti csillagvirágra (*Scilla vindobonensis*). A felsorolt négy csillagvirág közös jellemzője a tavaszi

A hajtás virágrügyei

virágzás, az ötödik faj, az augusztustól októberig virágzó őszi csillagvirág (*Scilla autumnalis*) a Bakonyban és Makó térségében található meg.

A csillagvirág termése

A Duna-Dráva Nemzeti Park Gemenci Tájegységének területén tenyésző Duna-völgyi csillagvirág előfordulásáról számos adattal rendelkezünk. Megtalálható a Kádár-sziget idős, elegyes ligeterdejében, a Pandúr-sziget göröndjein (pl. Nagy-Dezse, Kalocsa-tó környezete), a Pörbölyi-erdőben (a Középpörbölyi erdőrészeiben), a Veránka-sziget északi részén, Dusnok mellett a lenesi erdőben, Gyűrűsaljon, és általában az ártér magasabb részein bárhol találkozhatunk vele. Mivel Gemencen sok helyütt előfordul, így megmaradását különösebb veszély nem fenyegeti, de a tavaszi kirándulások alkalmával inkább ne szedjük, és igyekezzünk a felesleges taposást elkerülni.

Védett, természetvédelmi értéke tővenként 2000 forint.

A TARKA SÁFRÁNY

A jellegzetesen mediterrán „sáfrány” nemzetség mintegy 80 fajából csupán négy fajjal találkozhatunk hazánk természetes flórájában: *fehér sáfrány* (*Crocus vernus* sbsp. *albiflorus*), *illír sáfrány* (*C. tommasinianus*), *kárpáti sáfrány* (*C. heuffelianus*), *tarka sáfrány* (*Crocus reticulatus* Stev. ex Adam. synonym: *Crocus variegatus* Hoppe et Hornschuch).

A nemzetséghez tartozó fajok közül az ember régóta pártfogásba vett többet festés, gyógykezelés, díszítés céljából, hisz már az egyiptomi papirusztekercseken is találkozhatunk nevükkel. A festősáfrányt (*C. sativus*) főként az ókori rómaiak, illetve a spanyolok terjesztették el Európában. A „sáfrány” arab eredetű szó, sárgát jelent. A „krókosz” nemzetségnev a görög kroké = fonal szóból eredeztethető, amely tulajdonság a termőlevél erősen megnyúlt bibeszáláról, illetve bibéjéről kölcsönözhető. A meglehetősen gyér, szórványos előfordulás miatt szinte mind a négy említett faj a kipusztulás szélére került, s ezért méltán kerültek a védett fajok listájára. Baja térségében az itt-ott szórványos foltokban fellelhető tarka sáfrány a télutó első melegebb napjaiban szinte egyik napról a másikra bújjik ki a szürkésbarna avarból. A bimbót borító hártás felleveleket a kifeszülő lepellevelek szétrepesztik, s így jól láthatóvá válik az utóbbiak hátoldalán lévő három-három hosszanti, ibolyás színű csík, rájuk utal a „tarka” elnevezés. A még nem zöldellő téli avar között szinte hivalkodnak a március végén, április elején megjelenő virágfoltok. Sokszor még hófoltok társaságában is találkozhatunk velük. Közelről szemlélve a szíromlevelek közül kivirít a magasan kiálló, fonalas, narancssárga bibe. A virágok nyílódó-csukódó mozgása a hőmérséklet függvénye: 6-8 Celsius-foknál kinyílnak, míg alacsonyabb hőmérsékleten összezáródnak a lepellevelek. A három porzó, a talajban áttelelő, hálószerűen

burkolt hagymagumó, valamint a mellégyökerek jellegzetesen egyszikű sajátosságokat jelentenek. Hazánkban a homokpuszták, homokerdők társulásaiban: a Duna-Tisza közén, Balatonkiliti-Szekszárd-Vajta-Tengelic környékén, illetve a Nyírségben találkozhatunk vele. A város határában lévő akácerdős lelőhelye új megfigyelőhelyet jelent növényünk esetében. Mindenképp óvjuk példányait, s legfeljebb fényképezéssel őrizzük meg látványát!

Képek és szöveg:

*Dr. Nebojszki László
és dr. Laki Ferenc*

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bánáti Tibor, dr. Dániel József, Jász Anikó,
Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**